

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specialiojo ugdymo koordinavimo) nuolatinių studijų programa

Gintarė Šimkienė

**MOKINIŲ, TURINČIŲ ELGESIO AR/IR EMOCIJŲ SUNKUMŲ, MOKYMO(SI)
YPATUMAI**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovas –
doc. Algirdas Ališauskas*

2012

Turinys

Magistro darbo santrauka	3
Įvadas	5
1 skyrius. VAIKŲ, TURINČIŲ ELGESIO AR/IR EMOCIJŲ SUNKUMŲ, PEDAGOGINĖ PSICHOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA	
1.1 Elgesio ar/ir emocijų sutrikimų ir sunkumų samprata.....	10
1.2 Elgesio ar/ir emocijų sutrikimų ir sunkumų priežastys.....	16
2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ ELGESIO AR/IR EMOCIJŲ SUNKUMŲ, UGDYMAS	
2.1 Tyrimo metodika	22
2.2 Respondentai	25
2.3 Tyrimo rezultatai ir jų analizė	26
2.3.1 Pedagogų patirtis ugdant elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčius mokinius: kiekybinio tyrimo rezultatai.....	26
2.3.2 Interviu rezultatai	39
2.3.2.1 Interviu su mokytojais rezultatai.....	39
2.3.2.2 Interviu su mokiniais, turinčiais elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų, rezultatai.....	44
Išvados.....	52
Rekomendacijos, kaip keisti netinkamą mokinių elgesį.....	54
Literatūra.....	61
Summary.....	64
Priedai.....	66

VAIKŲ, TURINČIŲ ELGESIO AR/IR EMOCIJŲ SUNKUMŲ, MOKYMO(SI) YPATUMAI

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta *teorinė* pedagoginės, psichologinės literatūros analizė atskleidė, elgesio ar/ir emocijų sutrikimų ir sunkumų sampratą, priežastis. Tyrimu siekta, remiantis mokytojų patirtimi, atskleisti, kokie darbo būdai efektyvūs ugdant mokinius, turinčius elgesio ar/ir emocijų sunkumų. Anketinės *apklausos metodu* buvo atliktas tyrimas, kuriuo siekiama identifikuoti, su kokiais vaikų elgesio ar/ir emocijų sunkumais susiduria mokytojai, kokias korekcijos priemonės ir būdus taiko spręsdami šių vaikų ugdymo problemas? Ar pedagogams pakanka profesinių žinių? Statistiškai apdoroti duomenis buvo pasirinkta SPSS - 17.0 programinė įranga, taikyta *deskriptyvinė – aprašomoji analizė*. Kokybinį tyrimą sudarė *struktūruotas interviu* su pedagogais, ugdančiais mokinius, turinčius elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų ir interviu su šių sunkumų turinčiais mokiniais. Abiems grupėms parengti skirtingi atviri interviu klausimai. Duomenys apdoroti *turinio analizės metodu*. Tyrimas atliktas dviejų miestų ir rajono pradinėse mokyklose. Dalyvavo 123 respondentai (111 pradinių klasių mokytojai, ugdantys elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčius mokinius ir 12 šių sunkumų turinčių mokinių).

Empirinėje tyrimo dalyje nagrinėjami būdingi požymiai pagal kuriuos mokytojai atpažįsta elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčius mokinius; taikomi būdai, mokymosi ir netinkamo elgesio sunkumams įveikti; mokinių, turinčių elgesio ar/ir emocijų sunkumų, patiriamos mokymosi ir bendravimo problemos; mokytojų požiūris į šiuos vaikus ir jų ugdymą. Svarbiausios empirinio tyrimo *išvados*:

1. Būdingiausi ir dažniausiai pedagogų nurodomi elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčių mokinių požymiai - *dėmesio ir aktyvumo* sutrikimai ar/ir sunkumai, kurie pasireiškia nedėmesingumu, silpna mokymosi motyvacija, perdėtu judrumu. Mokiniai, kuriems būdingi *emociniai* sunkumai pasižymi uždarumu, lėtumu, nedrąsumu, nėra populiarūs tarp bendraamžių, dažniausiai neturi draugų. *Elgesio* sunkumų turintys mokiniai dažniausiai jūliai, agresyviai elgiasi, praleidinėja pamokas.

2. Mokinių mokymosi ir netinkamo elgesio sunkumams įveikti taikomos *nepageidautino elgesio valdymo priemonės* (teigiamo pavyzdžio rodymas, pokalbiai, susitarimai su mokiniu), *individualizuojamas ugdymas*, pagal poreikius *pritaikoma fizinė aplinka* klasėje, siekiama *bendrauti ir bendradarbiauti su mokinio tėvais*.

3. Mokiniai, turintys EEB sunkumų, dažniausiai teigiamai save apibūdina. Dėl savo netinkamo elgesio mokiniai nerimauja, supranta, jog netinkamas elgesys trukdo mokytis, bendrauti. Dėl kylančių sunkumų mokiniai linkę kaltinti save. Tokį mokinių požiūrį galėjo suformuoti pedagogai ir tėvai, nuolat kaltindami vaiką ir akcentuodami jam kylančius sunkumus.

4. Kai kuriais atvejais išryškėja pedagogų neigiamas požiūris į vaikus, turinčius EES, ir į jų ugdymą. Dalis pedagogų dėl mokiniui kylančių mokymosi, elgesio, bendravimo sunkumų kaltina mokinį, jo tėvus, specialistus, siūlo šiuos mokinius ugdyti namuose ar specialiosiose mokyklose. Savo veikloje ir sąveikoje su mokiniais netinkamų būdų ar veiksmų neįžvelgia. Tai rodo, kad pedagogams trūksta žinių ir gebėjimų efektyviai organizuoti šių vaikų ugdymą, kurti teigiamą ugdymo(si) ir bendravimo aplinką.

Esminiai žodžiai: elgesio ar/ir emocijų sutrikimai, elgesio ar/ir emocijų sunkumai, dėmesio ir aktyvumo sutrikimai, individualizuotas ugdymas, bendravimas, bendradarbiavimas.

IVADAS

Mokslinė problema ir jos aktualumas: Pastaruoju metu vis didėja mokytojų ir tėvų susirūpinimas dėl elgesio ar/ir emocijų sutrikimų arba dėl elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčių vaikų ugdymo. Šie vaikai turi bendravimo ir mokymosi problemų, yra sunkiau auklėjami, aplinkiniams kelia daug rūpesčių. Darbas su šiais vaikais iš mokytojo reikalauja psichologinės įtampos, pastangų, kūrybiškumo, organizacinių sugebėjimų.

*Elgesio ir emocijų sutrikimai*¹ pasireiškia elgesio ar/ir emocinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar/ir prasta elgesio reguliacija. Tokio pobūdžio sutrikimas nėra tik laikina, tikėtina reakcija į stresą keliančius aplinkos įvykius, jis nuolat pasireiškia ne mažiau nei 2 skirtingose srityse, nepasiduoda intervencijoms, taikomoms bendrojo ugdymo aplinkoje.

Kauffman (cit. Nasvytienė, 2005) teigia, kad tokie mokiniai turi mokymosi sunkumų, neužmezga patenkinamų tarpasmeninių santykių su bendraamžiais ir mokytojais, netinkamai elgiasi įprastinėmis sąlygomis, nuolat jaučiasi nelaimingi, turi polinkį asmenines ar mokyklines problemas išgyventi su baime, fiziniais pojūčiais, skausmu. Dažnai nesusimąstoma, kad vaikas, besielgiantis kitaip nei visi, turi rimtų problemų. Mokytojams sunku dirbti su visa klase ir skirti papildomą dėmesį „sunkiems“ vaikams. Tuomet nukenčia kiti mokiniai, nes mokytojas stengiasi, kad ir problemiško elgesio vaikai įgytų pakankamai žinių ir gebėjimų. Padėtį blogina tai, kad šie vaikai elgiasi nenusipėjamai, todėl mokytojas nesijaučia pamokoje saugus, jis yra atsakingas už tai, kas vyksta klasėje pamokos metu. Klasėje esant vienam, ar keliems sunkiai auklėjamiems vaikams, nukenčia ir kiti mokiniai (Galkienė, 2005). Tai pastebi ir dėl to nerimauja mokinių tėvai: pagalbos reikia ir mokytojams, ir probleminiams vaikams. Todėl pasitelkus kitus mokyklos specialistus (psichologą, specialųjį pedagogą, logopedą, socialinį pedagogą) sprendžiama problema: kaip bendromis pastangomis būtų galima taisyti padėtį?

Dirbant su vaikais, kuriems pasireiškia elgesio, emocijų, dėmesio ir aktyvumo sutrikimų požymiai, reikia iš karto numatyti darbo būdus ir priemones sunkumų prevencijai, sudaryti sąlygas sėkmingesniai šių vaikų ugdymui/si.

Magistro darbe analizuojami pradinių klasių vaikų elgesio ar/ir emocijų sunkumų atvejai, „sunkių“ mokinių elgesio korekcijos ir mokymo būdai.

¹ 2011 – 07 – 13 d. įsakymas Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas“ 1 priedas. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404013# (žiūrėta 2011 – 12 – 03).

Tyrimo objektas: mokinių, turinčių elgesio ar/ir emocijų sunkumų, mokymo(si) ypatumai.

Tyrimo tikslas – remiantis mokytojų patirtimi, atskleisti, kokie darbo būdai efektyvūs ugdant mokinius, turinčius elgesio ar/ir emocijų sunkumų,

Uždaviniai:

1. Nustatyti, pagal kokius požymius mokytojai atpažįsta elgesio ir/ar emocijų sunkumų turinčius mokinius.
2. Išsiaiškinti, kokius būdus pedagogai taiko mokinio mokymosi ir netinkamo elgesio sunkumams įveikti.
3. Išsiaiškinti, kokių mokymosi ir bendravimo problemų patiria mokiniai, turintys elgesio ar/ir emocijų sunkumų.
4. Pasiūlyti rekomendacijas kaip bendrauti su vaikais, turinčiais elgesio ar/ir emocijų sunkumų.

Tyrimo dalyviai:

Tyrimo dalyvavo 123 respondentai. Buvo pasirinktos trys respondentų grupės (paisant konfidencialumo miestų ir mokyklų pavadinimai nenurodyti):

✓ A miesto, B miesto ir rajono bendrojo lavinimo mokyklų II – IV klasių mokytojų (N=101), ugdančių mokinius, turinčius elgesio ar/ir emocijų sunkumų, anketinė apklausa.

✓ A miesto, B miesto ir rajono bendrojo lavinimo mokyklų III – IV klasių mokytojai (N=10), ugdantys elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų turinčius mokinius, interviu metodu.

✓ Elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų turintys mokiniai (N=12), besimokantys bendrojo lavinimo mokyklos III-IV klasėse (interviu metodu).

Tyrimas buvo atliekamas 2010 m. gruodžio – 2011 m. balandžio mėnesiais.

Tyrimo metodai ir metodologija: Norint pasiekti darbe numatytą tikslą, buvo atliekama literatūros šaltinių analizė ir empirinis tyrimas. Tyrimo uždavinių įgyvendinimui, renkant duomenis, panaudotas *anketinės apklausos metodas*. Mokytojams pateikta anketos, kurią sudarė A. Ališauskas, R. Geležinienė, B. Gudinavičius, D. Gerulaitis, I. Kaffemanienė, L. Miltenienė dalis, apie mokinius, turinčius elgesio ar/ir emocijų sutrikimų (http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/ataskaita.pdf).

Antrajame nagrinėjamos problemos tyrimo etape buvo pasirinktas kokybinis tyrimas. Kokybinis tyrimas buvo naudojamas dviem grupėms (pedagogams, kurie ugdo elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų turinčius mokinius ir šių sunkumų turintiems mokiniams), kurioms parengti skirtingi **atviri interviu klausimai**.

Darbo struktūra. Darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (54 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 19 lentelių, 1 paveikslas. Prieduose pateikiama: anketa mokytojams, užpildytos mokytojų anketos, interviu klausimynai mokytojams ir mokiniams, interviu atsakymų duomenys, lentelės, paveikslas. Darbo apimtis 65 puslapiai.

Pagrindinės sąvokos

Emociniai (internalūs) sunkumai – tai psichologinės problemos, nukreiptos į vidų ir pasireiškiančios vidiniais išgyvenimais. Problemoms priskiriamas nusišalinimas, nerimas, depresija (Nasvytienė, 2005, Pukinskaitė, 2002).

Elgesio sunkumai – tai į aplinką nukreiptas elgesys – agresyvūs ir destruktyvūs veiksmai, delinkventinis elgesys, išveika, prieštaraujantis neklusnumas (Nasvytienė, 2005, Pukinskaitė, 2002).

Agresija – priešiškas elgesys, kuriam būdingas įžūlus pranašumo demonstravimas ar net jėgos naudojimas kito žmogaus, žmonių grupės atžvilgiu. Tokio elgesio tikslas yra pakenkti psichologiškai arba fiziškai (Psichologijos žodynas, 1993, Žukauskienė, 2006)

Delinkventinis elgesys – tai poelgiai, pažeidžiantys egzistuojančias elgesio normas, bet nesukeliantys rimto pavojaus ir nedarantys didelės žalos (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2001).

Hiperaktyvumas – emociškai sutrikusių, protiškai atsilikusių arba turinčių centrinės nervų sistemos pažeidimų vaikų padidėjęs judrumas, neramumas. Tokie vaikai nuolat imasi vis naujos veiklos, yra neatidūs, blogai miega, jiems sunku mokytis. Hiperaktyvus elgesys paprastai būna tikslingas (Psichologijos žodynas, 1993).

Aktyvumo ar/ir dėmesio sutrikimai - pasireiškia amžiaus neatitinkančiais dėmesingumo (nesugebėjimas pakankamai ilgai išlaikyti dėmesį, baigti pradėtą darbą), padidėjusio aktyvumo arba hiperaktyvumo (bėgiojimas, judėjimas, triukšmavimas, kai reikia sėdėti ramiai, įkyrus elgesys) ir impulsyvumo (nesugebėjimas sulaukti savo eilės, atidėti noro išpildymo) požymiais. Šie požymiai ryškėja jau ikimokykliniame amžiuje. Sutrikimas stebimas bent dviejuose aplinkose (pavyzdžiui, namuose ir mokykloje) ir turi įtakos atitinkamam raidos etapui būdingam funkcionavimui socialinėje srityje, mokykloje, namie ar kitoje aplinkoje. Šie sutrikimai nėra sąlygoti autizmo ar emocinių sutrikimų (2011 – 07 – 13 d. įsakymas Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo“ I priedas).

Nerimas – žmogaus emocinė būseną, neapibrėžtas grėsmės jausmas, kylantis dėl realaus ar įsivaizduojamo pavojaus. Nerimas visada yra intrapsichiškas (Kočiūnas, 1995).

Depresiškumas – sąvoka apibūdinanti įvairiausias sudirginimo bei prislėgtumo būsenas: pablogėjusi, liūdna nuotaika, sulėtėjęs mąstymas bei motorinis užslopinimas. Visi gyvenimo įvykiai suvokiami niūriai, anksčiau dominusi veikla tampa neįdomi ir nereikšminga. Praeitais

suvokiama kaip nenusisekimų grandinė. Nematoma ateities perspektyvos. Mąstymo turinys liūdnas. Būdingas savęs kaltinimas, nejudrumas, užslopinimas (Šinkariova, 2007).

Elgesio ar/ir emocijų sutrikimai - Tai heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio ar/ir emocijinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar/ir prasta elgesio reguliacija sutrikimų (2011 – 07 – 13 d. įsakymas Nr. V-1265/V-685/A1-317 „*Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo*“ 1 priedas).

1 skyrius. VAIKŲ, TURINČIŲ ELGESIO AR/IR EMOCIJŲ SUNKUMŲ PEDAGOGINĖ PSICHOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA

1.1 Elgesio ar/ir emocijų sutrikimų ir sunkumų samprata.

Elgesio ar/ir emocijų sutrikimų bei elgesio ar/ir emocijų sunkumų turintys vaikai dažnai pedagogų yra tapatinami ir painiojami tarpusavyje. Beveik kiekvienas pedagogas atsakys, kad savo klasėje ugdo vieną ar kelis mokinius, turinčius elgesio ar/ir emocijų sutrikimų, tačiau šie sutrikimai prognozuojami, nes pedagoginės psichologinės tarnybos vertinimo išvada nepateikta.

2011 metų sutrikimų klasifikacijoje elgesio ar/ir emocijų sutrikimai apibūdinami kaip heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio ar/ir emocijinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar/ir prasta elgesio reguliacija. Jiems būdinga, kad tai:

1. nėra tik laikina, tikėtina reakcija į stresą keliančius aplinkos įvykius,
2. nuolat pasireiškia ne mažiau nei dviejose skirtingose srityse,
3. nepasiduoda intervencijoms, taikomoms bendrojo ugdymo aplinkoje.

Kalbant apie vaikų elgesio ar/ir emocijų sunkumus pirmiausia reikia apibrėžti, kas tai yra elgesio ar/ir emocijų sunkumai, tačiau tai padaryti nėra lengva. Anot Nasvytienės (2005), vaikystės amžiaus problemų skirstymas į elgesio ir emocijų sritis priklausančius darinius yra sąlyginis. Dažniausiai bet kokia vaiko problema turi ir emociinę, ir elgesio sudedamąją dalį, todėl būtų sunku rasti grynų tokio skirstymo apraiškų. Taigi dažnai pastebima, kad kartu egzistuoja kelios elgesio ir emocijų problemos. Vaikystės ir paauglystės amžiaus problemas specialistai siūlo skirstyti į dvi grupes: eksternalius (elgesio) ir internalius (emocinius) sunkumus. ***Eksternalūs (elgesio) sunkumai*** – tai problemos nukreiptos daugiau į išorę, pasireiškiančios išoriškai pastebimu neadaptiviu elgesiu. Šiai grupei priskiriamas *agresyvumas, hiperaktyvumas ir delinkventinis elgesys* (Pukinskaitė, 2002).

Anot Achenbacho (cit. Nasvytienė, 2005), eksternalūs sunkumai - tai į aplinką nukreiptas elgesys – agresyvūs ir destruktivūs veiksmai, išveika, prieštaraujantis neklusnumas ir pan. Eksternalių (elgesio) sunkumų turinčiais laikomi asmenys, kurių sunkumų priežastis yra konfliktai su žmonėmis ir išorine aplinka, kuriems sunku suprasti savo elgesį bei kitų žmonių jausmus ir ketinimus (Pukinskaitė, 2002).

Agresyvus elgesys. Šiandieninėje mokykloje agresija tarp vaikų, paauglių ir jaunuolių – dažnai sutinkamas reiškinys, įvairūs savo laipsniu ir raiškos formomis (Palujanskienė ir Uzdila, 2004). Mokslinėse publikacijose, vienu ar kitu aspektu nagrinėjančiose agresyvumo problemas, išskiriamos agresyvaus vaikų elgesio priežastys ir faktoriai. Dažniausiai aprašomi keturi reiškiniai, lemiantys agresyvumą: *paveldimumas, biologiniai faktoriai, kai kurie somatiniai*

susirgimai (patologija), socialinės aplinkos poveikis. Dabartiniai tyrimai, atlikti Vakarų šalyse, rodo, kad beveik 5,5 proc. vaikų būdingas agresyvumas kaip rimtas elgesio sutrikimas (Žukauskienė, 2006). Agresija – priešiškas elgesys, kuriam būdingas įžūlus pranašumo demonstravimas ir net jėgos naudojimas kito žmogaus, žmonių grupės atžvilgiu. Tokio elgesio tikslas – psichologiškai arba fiziškai pakenkti kitam žmogui. Gali reikštis nepalankumu, nedraugiškumu, priešišku nusistatymu, įžeidinėjimais ir fiziniu smurtu (Žukauskienė, 2006, p. 20). Berkowitz (2007) agresiją apibūdina kaip elgesio formą, kuria siekiama kažkam padaryti fizinės ar psichologinės žalos. Jovaiša (2007) teigia, kad agresija – tai atsakomasis elgesys, susidūrus su kliūtimis, fiziniiais ar žodiniiais kitų žmonių veiksmais, esant nepatenkintam savim ir pan. Autorius agresiją apibrėžia trimis dedamosiomis:

- frustracinė puolamoji reakcija į neįveikiamas kliūtis;
- įprotis žodžiais ar veiksmais priešišškai reaguoti į kitų žmonių veiksmus, daiktinę aplinką ar net save;
- poreikis nuolat gintis;

Dažniausiai agresyvus elgesys turi neigiamą „atspalvį“, tačiau socialiai priimtinomis formomis reiškiami agresija kartais gali padėti spręsti konfliktines situacijas, įveikti kliūtis, kurios trukdo pasiekti tikslą. Pasak Bražienės ir kt. (2008), *agresija* plačiąja to žodžio prasme nėra vien negatyvus reiškinys. Dabartinėje mokslinėje literatūroje esama pačių įvairiausių agresyvaus elgesio klasifikacijų. Bražienė ir kt. (2008) aprašo dvi Parenso (1997) išskirtas agresyvaus elgesio rūšis:

1. Nedestruktyvi agresija – atkaklus, nepiktybiškas savigynos elgesys, nukreiptas į tikslą. Tai įgimtas asmenybės mechanizmas, padedantis jai adaptuotis, tenkinti norus, siekti pažintinių tikslų ir pasikliauti savimi, konkuruoti aplinkoje, ginti savo teises. Ši agresijos rūšis dar vadinama instrumentine.
2. Priešiška destrukcija – tai piktybiškas elgesys, neapykanta, kerštingumas, įniršis. Tai irgi savigynos variantai, kuriuos aktyvizuoja stiprūs ir nemalonūs išgyvenimai (skausmas, distresas t.y. nemalonus, kenksmingas, trikdantis veiklą stresas). Šiuo požiūriu agresija tapatinama su smurtu (šiurkščia prievarta). Šiai agresijos rūšiai priskiriamas ir sadizmas, būtent kankinimo aistra, mėgavimasis kitų kančiomis.

Vadinasi, praktiniame gyvenime nedestruktyvi agresija siejama su atkaklumu, darbštumu, tikslo žinojimu ir siekimu. Ši pozityvi agresijos pusė nevedinama tikroju vardu, o ją apibūdinančiais sinonimais. Negatyvioji agresija tapatinama su fiziniu ar psichologiniu smurtu ir tos sąvokos (agresija, smurtas) vartojamos sinonimiškai.

Elgesio sunkumams taip pat priskiriamas ir *delinkventinis elgesys*. Psichologijos žodyne (1993) delinkvento sąvoka apibrėžiama taip: „delinkventas – žmogus, kurio elgesys neatitinka

normos ir traktuojamas kaip baustina veikla, nusikaltimas“. Žukauskienė (2006) delinkventinį elgesį apibūdina kaip smulkius nusižengimus, moralinių elgesio normų pažeidimus, kurie nesukelia didelio pavojaus ir nepadarо didelės žalos. Delinkventinis elgesys tapatinamas su asocialiu elgesiu. Asocialaus elgesio sąvoka plačiausia ir apima įvairaus elgesio nukrypimus nuo vyraujančių socialinių normų. Dažniausiai asocialaus elgesio sąvoka naudojama norint pabrėži ar apibūdinti visuomenei žalingą elgesį (Ribakovienė, 2002). *Asocialus elgesys* - melavimas, kad iš to turėtų naudos ar išsisuktų nuo to, ką asmuo privalėtų padaryti, dažnas peštynių, muštynių inicijavimas, dažnas priekabių ieškojimas ar grasinimai, vagystės, bėgimai iš namų ar/ir negrįžimai nakvoti be tėvų leidimo, pamokų praleidinėjimai ar pabėgimai iš mokyklos, ginklo ar kito daikto, kuriuo galima rimtai sužaloti, naudojimas, žiaurumas su gyvūnais ar žmonėmis, tyčiniai padeginėjimai, kitų nuosavybės gadinimas, įsilaužimai, bandymai prievartauti „Sutrikimų klasifikacijoje“ (2011) pateikiamas kaip elgesio sutrikimas. Taip pat santykiečiai su bendraamžiais gali išlikti normalūs arba kitais atvejais gali būti labai prasti, dažnai būdingas asmens izoliavimas, atstūmimas, populiarumo tarp bendraamžių ir nuolatinės artimos draugystės stoka. Nasvytienė (2005) ir kiti mokslininkai remia nuomonę, kad maždaug pusė agresyvių vaikų kartu yra hiperaktyvūs, t.y. silpna impulsų kontrolė, nesugebėjimas susikaupti, per didelis judrumas stebimi kartu su agresyviu elgesiu. Minėta tendencija stipriau išreikšta 4 – 11 metų vaikams, nei 12 – 16 metų paauglių grupei.

Hiperaktyvumo arba *dėmesio ir aktyvumo* sunkumai yra gana dažni vaikų ar paauglių sunkumai. Gečienė (2008) pastebėdama, kad hiperaktyvūs vaikai yra nevienodi: vieni iš jų gabūs, imlūs, jautrūs, švelnūs plepučiai, kiti - išsiblaškę, nesutelkiantys dėmesio, tretieji - agresyvoki, uždari, savanaudžiai, teigia, kad „hiperaktyvumas yra viena iš svarbių teigiamų būsimo karjeros žmogaus šiandieninėje konkurencingoje visuomenėje savybių“ (p. 57). Kiti autoriai pastebi, kad hiperaktyvūs vaikai nuo „normaliai aktyvių“ vaikų skiriasi tuo, kad elgesys yra chaotiškas, nelabai kryptingas, sunkiau valdomas. Monkevičienė (2003) teigia, kad hiperaktyvumas - savireguliacijos sutrikimas, tai yra vienas iš elgesio ir emocijų sutrikimų. Autorė išskiria pagrindinius hiperaktyvių vaikų požymius: padidėjęs aktyvumas, nerezultatyvi veikla, netikslingi judesiai, impulsyvumas, sutrikusi emocinė pusiausvyra, veiklos planavimo ir reguliavimo problemos, sutrikęs dėmesys.

Šiam sutrikimui būdingi trijų grupių simptomai: a) nedėmesingumas; b) hiperaktyvumas; c) impulsyvumas. DSM-IV klasifikacijoje pagal vyraujančius simptomus išskiriami trys aktyvumo ir dėmesio sutrikimo tipai: hiperaktyvus tipas, kai ryškesni motorinio hiperaktyvumo ir impulsyvumo simptomai; nedėmesingas tipas, kai vyrauja dėmesio išlaikymo sutrikimai; mišrus tipas (pats dažniausias), kuriam būdingi vienodo ryškumo visų grupių simptomai (Leskauskas, 2004).

Bražienė, Merkys, Piščalkienė (2007) teigia, kad hiperaktyviems vaikams tiek ugdymo institucijoje, tiek namuose, svarbu sukurti ypatingą edukacinę aplinką, kuri iš pradžių padėtų kompensuoti sunkumus, o ilgainiui ir sudarytų prielaidas juos įveikti.

Internalūs (emociniai) sunkumai (Achenbachas, 1991) – (nusišalinimo, nerimo, depresijos) išraiška, nukreipiamą daugiau į vidų (cit. Nasvytienė, 2005). Bražienė, Mockienė, (2008) šią sąvoką apibūdina plačiau - tai psichologinės problemos, nukreiptos į vidų, pasireiškiančios daugiau vidiniais išgyvenimais, o ne išoriškai matomu elgesiu. Į internalių sunkumų grupę įeina *nerimastingumas, depresiškumas, uždarumas, nusišalinimas*. Specialistai pabrėžia, kad priešingai nei eksternalių problemų atveju tėvai ar mokytojai dažnai nepastebi internalių vaiko problemų, linkę nuvertinti ar laiku neatkreipti į jas dėmesio.

Nerimas - dažniausiai patiriama žmogaus emocija, kuri žmogų lydi visame gyvenime. Tačiau nerimo pasireiškimas ir intensyvumas kinta priklausomai nuo žmogaus amžiaus, įgimtų savybių, gyvenimo patyrimo bei aplinkos. Kočiūnas (1995) nerimą apibūdina kaip žmogaus vidinę būseną, neapibrėžtą grėsmės jausmą, kuris kyla dėl realaus ar įsivaizduojamo pavojaus. Nerimas – emocinė būseną, pasireiškianti neapibrėžtu grėsmės jausmu, kuris neatsiejamas nuo realaus ar įsivaizduojamo pavojaus (Myers, 2000). Nerimas visada yra intrapsichiškas, t. y. jo priežastis visada vidinė, tik siejasi su išoriniais objektais tiek, kad šie skatina prasidėti vidinį konfliktą. Nerimą galima skirstyti į dvi kategorijas. Vienu atveju žmogus nerimą išgyvena labai stipriai (pvz. fobijos, panika). Kitu atveju nerimas nėra toks ryškus, tačiau manoma, kad būtent jis yra simptomų priežastis (obsesinis kompulsinis, disociacinis konversinis bei somatoforminiai sutrikimai) (Diomšina, Vyčienė, 2002).

Nerimas pavojingas tuo, kad jis dažnai kyla ne tiek dėl realios, kiek dėl įsivaizduojamos, nekonkrečios grėsmės (Martišauskienė, 2004). Antinienė, Ausmanienė, Jakštys ir kt. (2002) teigia, jog paprastai nerimas aprašomas ir analizuojamas dviem lygiais. Pirmasis jų - nerimas, kaip emocinė būseną, laikinas emocinis procesas, kurio intensyvumas tam pačiam žmogui gali keistis. Tai sąmoningai suvokiamas subjektyvus grėsmės pojūtis. Taip pat yra ir antrasis lygis - nerimastingumas, kaip asmenybės bruožas, stabilus individo polinkis išgyventi nerimą tam tikru intensyvumu. Nerimo, baimės ir nerimastingumo požymiai panašūs, skiriasi tik pasireiškimo intensyvumu ir dažnumu. Dažniausiai išskiriami tokie požymiai: nemiga ir sutrikusi dėmesio koncentracija, nerimą keliančios mintys, pakilęs kraujospūdis, padažnėjęs kvėpavimas, sutrikęs virškinimas, įsitempę raumenys, suaktyvėjusi vegetacinė sistema (Myers, 2000). Taip pat stipriai nerimaujantys paaugliai sunkiai susikaupia, vengia sunkumų ir sudėtingų situacijų, nenaudoja bandymų ir klaidų strategijos, linkę abejoti savimi ir kitais, nepasitikėti, nemoka kryptingai dirbti, daug laiko praleidžia veltui nervindamiesi, prastai planuoja laiką, daro labai emocionalių sprendimus, yra priklausomi nuo nuotaikos, gali pasižymėti nenuosekliu elgesiu (Pivorienė,

2005). Taigi galima teigti, kad nerimo būsenoje žmogus jaučia fizinių reakcijų, minčių, elgesio ir nuotaikos pasikeitimus.

Į emocinių sunkumų grupę taip pat įeina depresiškumas. Depresija – tai emocinė nuolatinės prislėgtos nuotaikos būseną, kuri svyruoja nuo palyginti silpno nusiminimo iki kraštutinio liūdesio ir nevilties (Corsini, 2002). Psichologijos atlase (2001) depresiškumas apibūdinamas taip: „tai įvairiausios sudirginimo bei prislėgtumo būsenos prie kurių galima priskirti (siaurąja prasme) ir depresiją“. Jis yra vienas nemaloniausių asmenybės potyrių – dažnai įvairiausių gyvenimo sunkumų sudėtinė dalis ir vienas svarbiausių, o kartais ir vyraujantis, daugelio psichikos sutrikimų simptomas. Vaičiulienė (2004) depresiją apibūdina kaip platų spektrą neigiamų reiškinių nuo prislėgtos nuotaikos iki stiprios afektinės būsenos. Jai būdingas liūdesys, kaltės jausmas, bevertiškumo išgyvenimas, apatija, energijos stoka, nesugebėjimas sutelkti dėmesio, interesų praradimas. Depresijos atveju sutrinka apetitas, miego ritmas, kamuoja įkyrios mintys apie kūno ligas, suicidas. Depresija paauglystėje ir jaunystėje yra viena iš didžiausių visuomenės sveikatos problemų. Ja sergantiems jaunuoliams būdinga didesnė savižudybių rizika bei įvairios psichosocialinės problemos: bendravimo, mokymosi sunkumai, priklausomybės sukeliančių medžiagų vartojimas, delinkventinis elgesys (Proškovienė, Zlatkuvienė, Juškelienė, Černiauskienė, 2004). Žukauskienės tyrimai rodo, kad kuo paauglys depresiškesnis, tuo labiau yra užsisklendęs, tuo daugiau turi somatinių nusiskundimų (Malinauskienė, Žukauskienė, 2007). Paauglių depresiškumas yra susijęs su jų patiriamu psichosocialiniu stresu: depresiški paaugliai, nepriklausomai nuo lyties, yra patyrę daugiau psichosocialinio streso nei nedeprisiški (Markevičiūtė, 2003). Pagal depresijos simptomų paplitimą tarp lyčių yra randama aiškių skirtumų. Depresijos sutrikimai labiau paplitę tarp merginų, tai patvirtina daugelis tyrimų (Proškovienė, Zlatkuvienė, Juškelienė, Černiauskienė, 2004; Fandrem, Sam, Roland, 2009; Kallay, Tincas, Benga, 2009). Tačiau lyčių grupėje iki 13 metų jokių aiškių depresijos skirtumų nepastebima, o jau nuo 13 metų mergaičių depresijos atvejų pradeda ženkliai daugėti, kai tuo tarpu berniukų išlieka tiek pat arba net mažėja.

Užsidarę, nusišalinę vaikai dažnai pedagogų lieka nepastebėti, nes jie, priešingai nei agresyvūs ar delinkventinio elgesio vaikai, neparodo savo sunkumų ir tokie ramūs, „patogūs“ mokiniai mažiau krenta į akis.

Svarbu pabrėžti tai, kad elgesio ir emocijų problemos veda prie didesnių sunkumų, tokių kaip depresija, mintys apie savižudybę, suicido atvejų, taip pat emocijų problemų vyresniame amžiuje. Tad kuo ilgiau į jas nekreipiamas dėmesys, tuo sunkesnių pasekmių galime tikėtis. Netinkamai auklėjant, ugdant vaiką su elgesio ir/ar emocijų sunkumais, tai gali peraugti į elgesio ir/ar emocijų sutrikimą.

2011 m. sutrikimų klasifikacijoje nurodoma, kad *elgesio sutrikimai* pasireiškia pasikartojančiu ir nuolatinu kitų teises pažeidžiančiu, agresyviu ir provokuojančiu, įžūliu elgesiu. Turintiems šių sutrikimų būdingas pyktis, dirglumas, irzlumas, šiurkštumas, nemandagumas, autoritetų neigimas, maža tolerancija frustracijai, pykčio priepuoliai, atsakomybės stoka, nesugebėjimas užsibrėžti ir siekti tikslo, užuojautos, gėdos, įžvalgų stoka. Raugalė ir kt. (2005) teigia, kad tai pasikartojantis ir nuolatinis antisocialus, agresyvus ar įžūlus elgesys. Toks elgesys, pasiekia aukščiausią išraiškos tašką, sutrikdo vaiko amžiui būdingas socialines elgesio normas, todėl tai nėra paprastas vaiko išdykavimas ar paauglio maištavimas. Radzevičienė (1997) elgesio sutrikimu siūlo laikyti tokį vaiko elgesį, kuris trukdo formuotis priimtiniems toje socialinėje, kultūrinėje ir ekonominėje terpėje santykiams su visuomene, aplinka. Šiam sutrikimui įvardinti yra ne vienas pavadinimas. Hallahan, Kauffman (2003) elgesio sutrikimą apibūdina taip: sutrikimas, pasireiškiantis atviru, agresyviu, griaunamuoju elgesiu arba netiesioginiais antisocialiniais veiksmais, pavyzdžiui, vagystėmis, melavimu ar padegimais. Veiksmai gali būti ir atviri, ir užmaskuoti. Anot Radzevičienės (2003), laiku nustatčius problemą, parinkus tinkamas pedagoginio poveikio priemones, dažnai galima vaikų elgseną koreguoti.

Iki 2011 metų siekiant apibūdinti vaikus, turinčius ypatingų socialinių ir (arba) asmens vidinių problemų, bei problemų dėl tarpasmeninių santykių, buvo sukurta daug skirtingų terminų: tai vaikai, turintys emocinių sutrikimų, elgesio sutrikimų, socialinių ir emocinių sutrikimų, emocinių konfliktų, asmenybės ir socialinės adaptacijos problemų, bei vaikai, turintys sunkių elgesio sutrikimų (Hallahan, Kauffman. 2003). Kauffmanas (cit. Nasvytienė, 2005) šios grupės vaikams priskiria aktyvumo ir dėmesio sutrikimą, agresyvų ir antisocialų elgesį, priklausomybes, ankstyvą seksualinį gyvenimą, nerimo ir depresijos sutrikimus, raidos sutrikimus (autizmą, Aspergerio sindromą). Tarptautinėje ligų klasifikacijoje (TLK – 10) (1997) elgesio ir emociniai sutrikimai minimi keliomis jų kategorijomis: hiperkineziniai sutrikimai, elgesio sutrikimai, emocijų sutrikimai, socialinio bendravimo sutrikimai ir pan. Gimpel ir Holland (cit. Nasvytienė, 2005) jau prie minėtų sutrikimų dar įtraukia potrauminio streso sutrikimą ir kitas problemas (enurezę, enkoprezę, miego ir maitinimo problemas). East ir Evans (2008) prie emocinių ir elgesio sutrikimų dar prideda socialinius sunkumus, (t. y. elgesio, emocijų ir socialiniai sunkumai). Tačiau 2011 m. kelių bendrų Lietuvos institucijų patvirtinimu: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija apibrėžė elgesio ar/ir emocijų sutrikimų terminą. Šis apibrėžimas turi privalumą, nes apima ir emocinius, ir elgesio sutrikimus, jame nurodoma, kad šie sutrikimai gali pasireikšti kartu arba atskirai, ugdyimo ar socialinėje aplinkoje. Išskiriami tokie sutrikimai: *aktyvumo ar/ir dėmesio sutrikimai* (aktyvumo sutrikimas; dėmesio sutrikimas; aktyvumo ir dėmesio sutrikimas). *Elgesio sutrikimai*

(prieštaraujančio neklusnumo sutrikimas; elgesio sutrikimas (asocialus elgesys)). *Emocijų sutrikimai* (nerimo spektro sutrikimas; nuotaikos spektro sutrikimas) (2011 – 07 – 13 d. įsakymas Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas“, 1 priedas.).

Gage ir Berliner (1994, p.172) teigia, kad sutrikusio elgesio mokiniams būdinga vienas ar keli iš pateiktųjų elgesio variantų, ilgai ir iš esmės veikiančių mokymąsi:

- „negebėjimas išmokti, kurio negalima paaiškinti intelektualiais, sensoriniais ar sveikatos veiksniais;
- negebėjimas užmegzti ar išlaikyti patenkinamus santykius su bendraamžiais ir mokytojais;
- netinkamas elgesys ar emocijos, esant normalioms aplinkybėms;
- bendras didėjantis nusiminimas ir prislėgta nuotaika;
- polinkis į fizinius simptomus arba baimę, susijusią su asmeninėmis ar mokyklos problemomis“.

Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad visuotinai yra sutarta, jog vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų būdinga:

- elgesys, kuris pasireiškia kraštutinumais;
- problemos yra ilgalaikės;
- elgesys yra nepriimtinas, nes neatitinka socialinių ir kultūrinių normų. Daugelis tokių vaikų nelieka nepastebėti mokytojų. Kartais pasitaiko, kad vaikas niekam netrukdo, taigi lieka „nematomas“, tačiau patyręs mokytojas paprastai nesunkiai pastebi, kada moksleiviams reikia pagalbos.

1.2 Elgesio ar/ir emocijų sutrikimų ir sunkumų priežastys

Vaiko raidai įtakos turi ne vienas, o dažniausiai keletas veiksnių: biologiniai veiksniai, artimiausia aplinka, tėvų (globėjų) auklėjimo stilius, netinkamas patyrimas mokykloje, socialinės ir kultūrinės vertybės.

Dreikursas (2000) aprašė keturis netinkamo elgesio tikslus, šie tikslai yra susiję su vaiko siekimu užsitikrinti sau „ypatingą“ padėtį. Pirmasis tikslas – *dėmesio siekimas*, to gali būti siekiama priimtinais būdais: būti mokytojo pagalbininku arba „geru vaiku“ namuose. Dėmesį galima gauti ir „nenaudingais“ būdais. Toks vaikas, kuris įkyri savo bendraklasiams, erzina brolių ar sesę, nesivaldo, yra nevalyvas ar grubus, siekia dėmesio trikdydamas kitus. Vaikas, nesugebėjęs išsikvototi sau vietos ir atkreipti kitų dėmesį, gali pasitelkti kitą tikslą – *jėgos siekimą*. Jėgos tikslas pasireiškia įvairiomis formomis, bet tokie vaikai visada siekia dominuoti. Norėdamas valdyti kitus, jis gali būti tiesiog išsišokėliu ar žiaurus tironas, tačiau galimos ir subtilesnės tironijos formos. Siekdamas pajungti sau kitus, vaikas gali naudotis savo „silpnumu“ taip pat sėkmingai kaip ir jėga. Vaikas, kuris valdo kitus savo baimėmis ir ligomis, gali kelti

aplinkiniams įtampą kaip ir tas, kuris pešasi ir triukšmauja. Trečio tikslo – *keršto*, siekia tie vaikai, kurie patys yra „nudrąsinti“, labai nusivylę gyvenime. Toks vaikas daugiau nebetiki, kad yra pripažįstamas ir pageidaujamas ir taip imasi kraštutinių priemonių. Jeigu ir tokie įsitvirtinimo gyvenime būdai pasirodo neveiksmingi, ir vaikas dar labiau įsitikina nesulauksiąs pripažinimo, jis pasirenka ketvirtąjį tikslą. Tai yra *visiško atsitraukimo* tikslas, kurį Adleris pavadino „menkavertiškumo kompleksu“. Vaikas su tokiu tikslu visiškai nesistengia atstatyti savo pranašumo statusą. Vaikas nereaguoja į suaugusiųjų pastangas jam pagelbėti, ir dėl tokio elgesio suaugusieji netenka vilties, kad būtų galima ką nors pakeisti, jie nieko nebesitiki iš tokio vaiko. Walton (2000) priskyrė dar vieną – penktąjį tikslą, kuris būdingas paaugliams t. y. – susijaudinimas. Kai paaugliai supranta, kad jų pastangos teigiamom priemonėm paįvairinti gyvenimą yra griežtai ribojamos, jie dažnai susikuria sau pramogą (susijaudinimą), pasukdami į neatsakingą ar net nelegalų gyvenimą.

Anot Žukauskienės (2001) mėginant suprasti vaikų netinkamo elgesio priežastis, dažnokai daroma prielaida, kad tokį elgesį lemia vaiko sveikatos sutrikimai. Tiksliai žinoma, kad yra ryšys tarp kūno ir elgesio, todėl atrodo reiktų ieškoti ir tiesioginio biologinio veiksnio, nulemiančio kai kuriuos emocijų ir elgesio sutrikimus. Žukauskienės (2001) nuomone, žmonės kartais labai tvirtai įsitikinę, jog tam tikras elgesys iš tiesų yra genetiškai determinuotas, ypač kai tai yra mokymosi sutrikimai ar psichinis susirgimas. Elgesiui ir emocijoms įtakos gali turėti genetiniai, neurologiniai ar biocheminiai veiksniai arba jų deriniai (Hallahan, Kauffman 2003). Retai pavyksta įrodyti kokio nors konkretaus biologinio veiksnio poveikį emocijų ir elgesio sutrikimams. Daugeliui tokių sutrikimų turinčių vaikų nėra nustatyti jokie biologiniai pažeidimai, kuriais būtų galima paaiškinti jų elgesį. Būna ir atvirkščiai, yra nemažai normaliai besielgiančių vaikų, turinčių sunkių biologinių pažeidimų. Tiesa, kalbant apie sunkių elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius vaikus, yra įrodymų, jog jų būklei gali daryti įtakos biologiniai veiksniai (Hallahan, Kauffman 2003, cit. Asarnow ir kt., 1994; Harris, 1995). Radzevičienė (1997) teigia, kad yra pripažįstama genetinio veiksnio reikšmė. Paveldimumas, kaip reikšmingas faktorius elgesio ir emocijų sutrikimams atsirasti, ypač ryškus pasiskirstant patologijai tarp lyčių (ankstyvasis autizmas, hiperaktyvumas, vaikų alkoholizmas, asocialus elgesys berniukų esti 4 kartus dažnesnis negu mergaičių). Depresija ir socialinė baimė, išryškėjanti brendimo laikotarpiu, mergaitėms būdinga 2 – 3 kartus dažniau negu berniukams.

Gimdamas vaikas atsineša tam tikras, tik jam vienam būdingas savybes. Tai ir paveldėti genai, įgimtas temperamentas, energijos lygis, priešgimdyvinių sąlygų poveikis ir kt. (Giedraitienė – Lileikienė, 2002). Temperamentas – svarbus, gana stabilus asmenybės faktorius, tik tam tikru laipsniu paveikiamas auklėjimu bei patyrimu (Mielke, 1997).

Kalbant apie biologines priežastis Hallahan, Kauffman (2003, p. 221), išskyrė keturis dalykus:

1. Jei sutrikimų priežastys biologinės, dar nereiškia, kad tai nėra emociniai arba elgesio sutrikimai. Emociniai arba elgesio sutrikimai gali kilti dėl fizinių priežasčių; biologiniai sutrikimai yra problema todėl, kad jie turi įtakos asmens emocijoms arba elgesiui.
2. Priežastys retai būna tik biologinės arba tik psichologinės. Biologinis sutrikimas beveik visada sukelia psichosocialinių problemų, kurios vėliau savo ruožtu prisideda prie emocinių ir elgesio sutrikimų.
3. Problemai išspręsti retai pakanka tik biologinio poveikio ar medicininio gydymo. Gydymas vaistas gali būti labai naudingas, tačiau vien jo dažnai nepakanka. Reikia aiškintis ir psichologinius bei socialinius sutrikimo aspektus.
4. Net jei žinoma, kad pagrindinė sutrikimo priežastis yra biologinė, medicininis gydymas ar biologinis poveikis kartais neatneš jokios naudos. Svarbiausi poveikio būdai tokiu atveju yra psichologiniai arba nukreipti į elgesį. Gydymas vaistais ne visais atvejais yra vienodai veiksmingas, o kai kuriems sutrikimams gydyti apskritai nėra veiksmingų vaistų“.

Gage, Berliner (1994) teigia, jog daugelis elgesio sutrikimų priežasčių slypi aplinkoje – skurdas, rasinė diskriminacija, tėvų meilės stoka, nesirūpinimas, įžeidinėjimai, aplinkinių priešiškus.

Šeima yra pirmoji ir svarbiausia socialinė struktūra, mikro aplinka, perteikianti tam tikrus elgesio modelius, kuriuos įsisąmonina ir perima vaikas (Abromaitienė. 2008). Sakalauskas (2000) teigia, kad šeima – svarbiausioji terpė, kurioje vaikas gali sėkmingai augti ir vystytis, įgyti svarbiausius socialinio gyvenimo įgūdžius. Mielke (1997) šeimą apibūdina kaip pagrindinę instituciją vaiko gyvenime. Ji teikia jam saugumą, tikrumą, globą ir auklėjimą. Juodaitytės (2002) požiūriu, šeimoje formuojasi ne tik psichikos bruožai ir savybės, kurie lemia esamą bendrąjį vaiko elgsenos pobūdį, bet ir tie socialinės elgsenos bruožai, kurie laikomi investicijomis į jo ateitį. Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad psichikos sveikatos specialistai kaltę dėl elgesio sunkumų linkę suversti visų pirma tėvų ir vaikų santykiams. O kai kurie psichoanalizės šalininkai mano, jog beveik visas sunkias vaikų problemas lemia neigiama motinos ir vaiko sąveika. Tačiau auklėjimo vaidmens negalima primesti kuriam nors vienam iš tėvų, šiame procese yra svarbūs abu. Dažniausiai šeimoje slypi vaiko elgesio ir emocijų sutrikimų priežastys, tačiau, dažniau jas lemia ne socialinė padėtis, o vaikų auklėjimo stilius. „Vaikai, stokoiantys tėvų dėmesio, nerandantys artimo, šilto ryšio su tėvu ar motina, patiriantys smurtą šeimoje, kenčiantys nuo nestabilių, nuolat kintančių tėvų reikalavimų, nesaugūs piktnaudžiaujančių svaigalais tėvų vaikai, praranda emocinę pusiausvyrą, išgyvena nuolatinę įtampą. Patiriant nuolatinę frustracijas, galiausiai išsivysto elgesio ir emocijų sutrikimai“

(Galkienė, 2005, p.106). Taip pat skaudžių pasekmių vaikų elgesio problemoms turi tėvų skyrybos. Radzevičienė (1997) teigia, kad išsiskyrusių šeimų berniukams, priešingai nei mergaitėms, iškyla daugiau elgesio problemų bendraujant su bendraamžiais, namuose, mokyklose. Visiems vaikams tėvų skyrybos yra itin didelis stresas, reikalaujantis daug psichinės ištvermės adaptuojantis naujoje situacijoje. Juodraitis (2003) teigia, jog akivaizdu viena, kad šeima kaip institucija turi ypatingą reikšmę bręstančios asmenybės adaptyvaus elgesio formavimuisi ir socializacijai, todėl dabartinėje šeimoje vykstantys pokyčiai dažnai vertinami kaip pakankamai destruktivūs. O destruktivaus elgesio žala gali būti labai įvairi: blogesnė mokinio adaptacija, sutrikęs bendravimas, išsiblaškytas, agresyvumas, nemotyvuotas priešiškas ir pan. Samašonok, Gudonio, Juodraičio (2010) teigimu, nedarni šeima, netinkamas tėvų elgesys su vaiku, socialinis ir pedagoginis apleistumas, prosocialaus elgesio pavyzdžio trūkumas riboja galimybę įgyti svarbiausių socialinio gyvenimo įgūdžių, išmokti elgtis socialiai priimtinais būdais.

Viena iš vaiko emocijų ar/ir elgesio sutrikimų ar sunkumų priežasčių gali būti netinkamas patyrimas mokykloje. Mokinys tik pradėjęs lankyti mokyklą patiria labai didelį protinį ir emocinį krūvį. Jam tenka atsiskirti nuo šeimos, įsilieti į naują kolektyvą, paklusti naujoms taisyklėms. Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad kai kurie vaikai į mokyklas ateina jau turėdami emocijų arba elgesio sutrikimų; kitiems elgesio arba emocijų sutrikimai pasireiškia mokykliniame amžiuje, galbūt dėl traumuojančios patirties klasėje. Galkienės (2005) nuomone, šis sutrikimas išryškėja kaip antrinis mokymosi negalių turintiems mokiniams. Jeigu mokymosi negalė nėra identifikuojama ir mokiniui nesuteikiama reikiama pagalba, keliami aukštesni reikalavimai, negu mokinys gali įveikti, nuolat kartojami prastas pasiekimų vertinimas, palydimas mokytojų pastabomis ir priekaištais, jaučiamas tėvų nusivylimas ir baimė, sukuriama nuolatinės emocinės įtampos situacija, kuri skatina gynybines deviantinio elgesio reakcijas. Labai dažnai blogiau besimokančių mokinių mokytojai nemėgsta, o draugai irgi juos ne visada supranta, jų šalinasi. Todėl tokie vaikai dažnai patiria slegiančią, nemalonią psichologinę atmosferą, kuri sukelia nemalonius pergyvenimus, ir, nerasdami kitos išeities, šie mokiniai bando pasitraukti iš tokios situacijos. Geležinienė ir kt. (2008) atliktu tyrimu pastebi, kad elgesio ir emocijų sunkumų mokinys ugdomosi procese susiduria su skirtingomis ir mažai derančiomis tarpusavyje įvairių mokytojų veiklomis. Kyla prielaida, kad per vieną mokyklinę dieną mokinys, ypač dalykinėje sistemoje, patiria platų diapazoną mokytojų veiklų bei sąveikų: nuo orientacijos į konstruktyvias sąveikas ir pozityvų elgesį iki socialinės atskirties konstravimo, stigmatizavimo ar net ekskliuzijos. Taip pat šie tyrėjai pastebi, kad mokytojų kolegialios veiklos stoka, kai kiekviena dirba „savo kabinete“, numatydamas „savo“ veiklos strategijas ir elgesio valdymo, kontrolės ar

įveikimo būdus, ne tik kad nepadedą mokiniui įveikti emocijų ar elgesio sunkumų, bet inicijuoja komunikacinę distanciją ar net konfliktinius santykius.

Elgesio ir emocijų sutrikimų formavimuisi turi įtakos dar tokie veiksniai mokykloje: „nesėkmės moksle, nuobodulys, stereotipinė mokytojų nuomonė apie agresyvų elgesį, delinkventinio elgesio bendraamžių grupės dominavimas, bendraamžių grupės atmetimas, triukšminga mokyklos aplinka, silpnas ryšys su mokykla, nepalanki mokyklos atmosfera, mokyklos feminizacija, nepakankama elgesio kontrolė, menkas dėmesys teigiamo dėmesio skatinimui, pedagogų ir moksleivių sąveikos problemos“ (Abromaitienė, 2008, p. 23).

Mokiniams, turintiems emocijų ir elgesio sutrikimų (Giedrienė, Monkevičienė, 1995) padėtį itin sunkina tai, kad mokytojai linkę juos laikyti „neklaužadomis“ arba „tinginiais“. Mat šios grupės moksleivių nepasėdumas, nedėmesingumas, nenuoseklumas arba vangumas trukdo ne tik jiems patiems, bet ir visai klasei: „žlugdo“ pamokas, blaško mokinius, dirgina mokytojus. Galkienė (2005) pažymi, kad dažniausiai elgesio ir emocijų sutrikimus lydi ir mokymosi sunkumai: mokymosi negalės arba akademinis atsilikimas. To priežastis gali būti pažintinės veiklos sutrikimai arba akademinis atsilikimas dėl mokymosi motyvacijos stokos, nesisteminio mokyklos lankymo, negebėjimo planuoti laiką ir organizuoti veiklą. Bokemiūlis (2001) teigia, kad bendrauti su tokiais vaikais yra gana sudėtinga, nes jie neserga jokia pastebima liga, tik jų elgesį itin sunku nuspėti. Dėl dėmesio koncentracijos trūkumų mokiniai „negali ilgesnį laiką sutelkti dėmesį į vieną objektą arba atliekamą veiklą, patiria sunkumų, kai yra reikalaujama suvokti ir vykdyti kelių pakopų instrukcijas, klausytis ilgesnio vientiso pasakojimo, atlikti didesnio susitelkimo reikalaujančias užduotis“ (Galkienė, 2005, p. 109). Bokemiūlis (2001) pateikia pavyzdį, kokia yra rašysena mokinio, turinčio elgesio ir emocijų sutrikimų „parašyti pirmieji žodžiai išeina už eilutės ribų, raidžių dydis ir rašymo kryptis kinta. Ten daugybė žioplų klaidų, raštas darosi vis labiau neaiškus, galiausiai tampa neįskaitomas“ (p. 11). Tačiau Giedrienė, Monkevičienė (1995) tikina, kad laipsniškai, nuosekliai naudojant veiklos ir elgesio korekcijos galimybes, galima tikėtis poslinkių į teigiamą pusę ir įveikti mokinio akademinį atsilikimą. Todėl norint padėti šiems vaikams, reikia juos suprasti, įsijausti į jų problemas (Bokemiūlis, 2001).

Elgesio ir/ar emocijų sutrikimų, sunkumų atsiradimo priežastimi gali taip pat būti neigiama kultūrinė įtaka. Konkrečių kultūrinės įtakos pavyzdžių pateikia Hallahan, Kauffman (2003): smurto eksplikavimo visuomenės informavimo priemonėmis (ypač per televiziją ir kino filmus) mastas, teroro, kaip prievartos priemonės, naudojimas, psichostimuliatorių prieinamumas ir narkomanijos paplitimas, besikeičiantys lytinio elgesio standartai, religijų reikalavimai ir elgesio suvaržymai, branduolinio karo ir katastrofos grėsmė. Todėl nėra abejonių, kad vaiko emocinę ir socialinę raidą veikia kultūrinis kontekstas.

Emocinė būseną ir elgesys (Selmistraitienė, 1999) priklauso nuo vidinių – fiziologinių ir psichinių sistemų funkcionavimo ypatumų bei santykių su išorinėmis sistemomis. Znakov (1990) teigia, kad agresyvumas (kaip vienas iš elgesio ir emocijų sutrikimų aspektų) formuojasi veikiant socialinei aplinkai: bendraamžių grupėse, gatvėje. Kartais vaikai demonstruoja antisocialinį elgesį, turi neigiamų įpročių, tačiau jie būna epizodiški, o vaikai turintys nuolatinių elgesio problemų, tai daro stabiliai ir įvairiose situacijose. Dėl agresyvumo, socialinių įgūdžių stokos šie vaikai paprastai būna bendraamžių atstumiami. O bendraamžių atstūmimas ar izoliacija gali sukelti vėlesnes prisitaikymo visuomenėje problemas (Žukauskienė, 2001; 2006).

Apibendrinus galima teigti:

Daugiausiai elgesio sutrikimų ar sunkumų atsiradimą įtakoja vaiką supanti socialinė aplinka. Tai skurdas, tėvų meilės stoka, nesirūpinimas, įžeidinėjimai, aplinkinių priešiškas. Pagrindinės vaiko elgesio ir emocijų sutrikimų ar sunkumų priežastys esti šeimoje, kurias dažniausiai lemia netinkamas vaiko auklėjimo stilius.

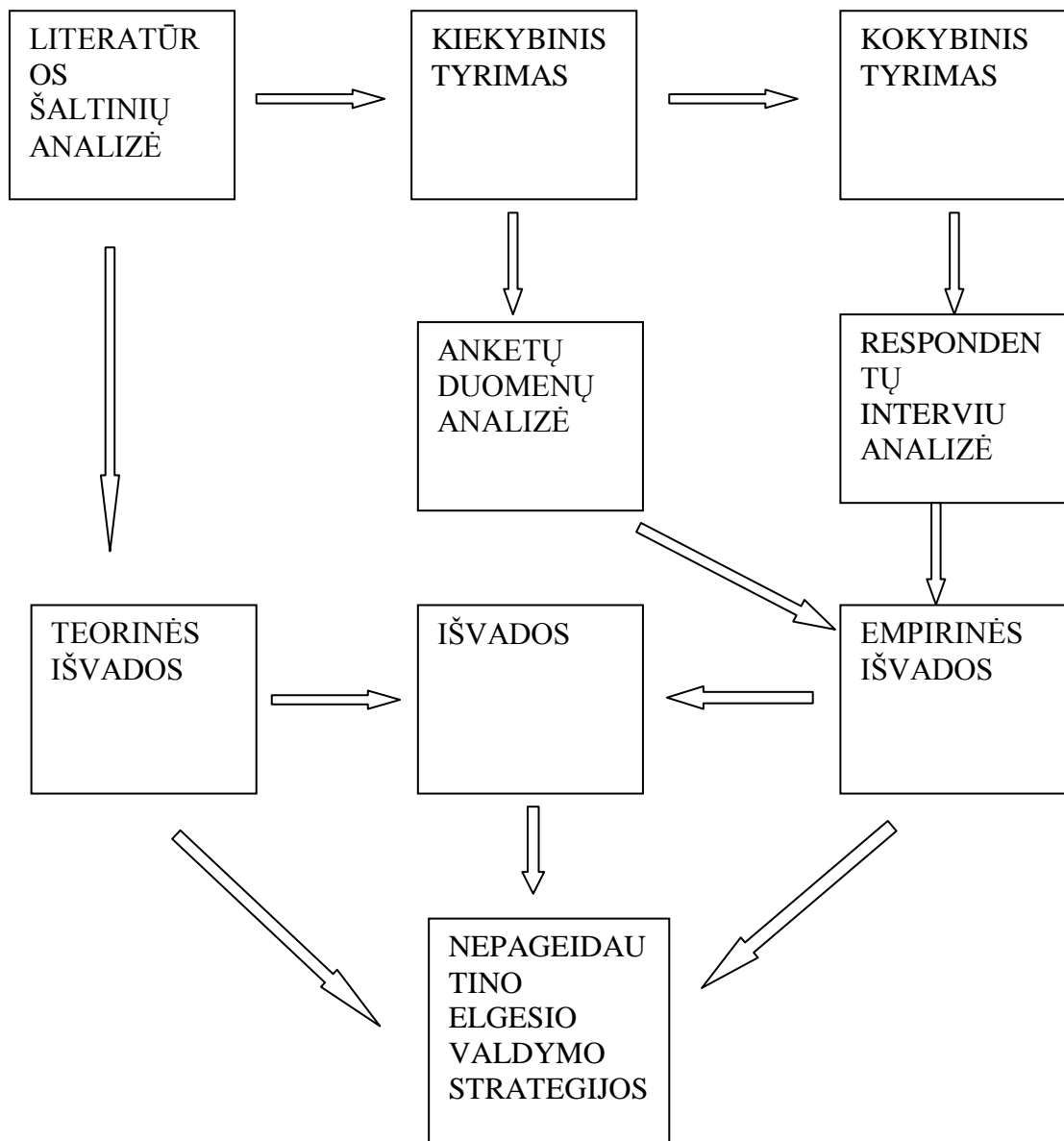
Elgesio ir/ar emocijų sutrikimai, sunkumai išsivysto patiriant nuolatinę nesėkmę. Mokykloje mokytojai dažniausiai tokių vaikų nemėgsta, kiti mokiniai jų šalinasi, todėl elgesio ir/ar emocijų sutrikimų, sunkumų turintys vaikai tokių situacijų vengia, šalinasi arba stengiasi nepaklusti joms. Elgesio ir emocijų sutrikimams išsivystyti įtakos turi šie pagrindiniai veiksniai: 1) individualūs veiksniai; 2) šeimos veiksniai; 3) netinkamas patyrimas mokykloje; 4) neigiama aplinkos/kaimynystės įtaka.

2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ ELGESIO AR/IR EMOCIJŲ SUNKUMŲ, UGDYMAS

2.1. Tyrimo metodika

Norint pasiekti tyrimo tikslą buvo atliekama literatūros šaltinių analizė ir empirinis tyrimas. Empirinio tyrimo esmė – remiantis mokytojų darbo patirtimi, atskleisti, kokie darbo būdai efektyvūs ugdant mokinius, turinčius elgesio ar/ir emocijų sunkumų; kokie sunkumai kyla pedagogams ugdant šiuos vaikus.

Darbas buvo konstruojamas pagal schemą: (žr. 1 pav.)

1 pav. Tyrimo dizainas

Rengiant šį darbą buvo nagrinėti pedagoginiai, psichologiniai literatūros šaltiniai, susiję su vaikų raidos sutrikimais, ypatumais; elgesio, emocijų sutrikimais bei sunkumais; darbo su šių sutrikimų ir sunkumų turinčių vaikų specifika ir metodai.

1) *Tyrimo instrumento parengimas.*

Empirinis tyrimas buvo atliekamas dviem etapais, naudojant kiekybinį ir kokybinį tyrimo metodą. Pirmoje darbo dalyje pasirinktas aprašomasis kiekybinis tyrimas, nes tyrimas skirtas parodyti esamą būklę, aprašyti situaciją, sąlygas, susidaryti pagrindą sprendimui priimti (Charles, 1999).

Kiekybiniam tyrimui buvo naudojama anketa* apie vaikams pasireiškiančius elgesio, emocijų, autizmo spektro sutrikimų požymius, taikomas nepageidautino elgesio valdymo priemonės, palankių mokymosi sąlygų sudarymą šiems mokiniams.

Tyrimu siekiama identifikuoti, su kokiais vaikų elgesio, emocijų, bendravimo sunkumais susiduria mokytojai, kokias korekcijos priemonės ir būdus taiko sprenddami šių vaikų ugdymo problemas? Ar pedagogams pakanka profesinių žinių ir ar jie kelia savo profesinę kvalifikaciją?

Klausimyno pradžioje respondentai supažindinami su tyrimo tikslu, pabrėžiamas tyrimo anonimiškumas, pristatyta, kas atlieka tyrimą.

Anketą sudaro uždaro tipo klausimai ir vienas atviras klausimas. Anketoje yra 8 klausimų blokai. Anketos struktūrinės dalys:

1. Demografiniai duomenys apie pedagogus: lytis, pedagoginio darbo stažas, gyvenamoji vieta, kur/kuo dirba. Šioje grafoje taip pat norima sužinoti ar pedagogai per paskutinius tris metus tobulinosi SUP tenkinimo srityje.
2. 1 ir 2 blokų klausimai yra apie mokinių, turinčių elgesio ir/ar emocijų sutrikimų, požymių ir ugdymo situacijos identifikavimą.
3. 3 ir 4 blokų klausimai yra apie mokinių, turinčių autizmo spektro sutrikimų, požymių ir ugdymo situacijos identifikavimą.
4. 5 bloko klausimų požymiai yra apie specialistų vaidmenų bei funkcijų pasidalijimą, tenkinant specialiuosius poreikius, pagalbos lygį ir poreikį.
5. 6 bloko klausimai yra apie mokytojų taikomas nepageidautino mokinių, turinčių elgesio ir/ar emocijų bei autizmo spektro sutrikimų elgesio valdymo priemonės; ir kaip reikėtų valdyti nepageidaujama šių mokinių elgesį.
6. 7 bloko klausimai apie fizinės aplinkos pritaikymą mokiniams, turintiems elgesio ar/ar emocijų (autizmo) spektro sutrikimų.
7. 8 klausimas - didžiausios problemos su kuriomis susiduria mokytojai, ugdydami šiuos mokinius ir problemų sprendimo pasiūlymai.

Prie nurodytų klausimų grupių pateikti atsakymų variantai: *tikrai ne; ne; taip; tikrai taip*. Tyrimo dalyviai laisvai rinkosi jiems priimtina atsakymo variantą. Atsakymus mokytojos žymėjo X. Statistiškai apdoroti duomenis buvo pasirinkta SPSS - 17.0 programinė įranga. Atsižvelgiant į tyrimo tikslą, uždavinius taikyta deskriptyvinė – aprašomoji analizė.

Buvo išdalinta 150 anketų, grįžo 101. Grįžtamumas - 67,3%. Anketos buvo įteiktos tiesiogiai mokytojoms, prieš tai susitarus su mokyklos vadovybe. Respondentės anketas pildė individualiai, nesikišant tyrėjui. Anketa pateikiama 1 PRIEDE.

Kokybinį tyrimą sudarė struktūruotas interviu su pedagogais, ugdančiais elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų turinčius mokinius. Taip pat struktūruotas interviu su šių sunkumų turinčiais mokiniais.

Vykdomas struktūruotas interviu, nes „šiuo metodu gautos žinios yra subjektyvios, susijusios su asmeniška nuomone, ir su vertybių, jausmų, pasaulėžiūros sritimi“ (Kardelis, 1997 p.137). Taip pat šis autorius teigia, kad kokybinių tyrimų objektu gali būti mokinio ar klasės elgesys, pedagogo elgsena, mokymo metodai ir t.t. Minėtus reiškinius dažniausiai galima nusakyti tik kokybiškai.

Dėl struktūruoto interviu buvo susitarta ir gautas mokyklos vadovybės sutikimas, vėliau suderintas interviu laikas su kiekviena pedagoge. Interviu vyko po pamokų mokyklose, kuriose dirbo respondentės. Pedagogams parengtą interviu sudaro trylika atvirų klausimų, į kuriuos atsakydami pedagogai galvojo apie konkretų mokinio atvejį ir rėmėsi savo patirtimi. Interviu vyko pagal iš anksto parengtus klausimus ir laikantis nuoseklumo. Interviu duomenys apdoroti turinio analizės metodu.

Interviu metu buvo klausiama:

Mokytojo pedagoginio darbo stažas ir kvalifikacija;

- Kiek mokytojas klasėje moko vaikų, turinčių elgesio, emocijų, bendravimo (EEB) sunkumų (1 kl.).
- Būdingi mokinio elgesio, emocijų, bendravimo (EEB) sunkumai (pamokų/pertraukų metu) (2, 3 kl.).
- Pedagogui kylantys sunkumai, ugdant šį mokinį/konkretūs mokymo būdai (4, 5, 6 kl.).
- Tėvų, specialistų pagalba (7, 8 kl.).
- Fizinės aplinkos (ne)pritaikymas (10 kl.).
- Pagalbos poreikis mokytojui (11).
- Pedagogų nuostatos į elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčius vaikus (9, 12 kl.).

Anketa mokytojams pateikta 2 PRIEDE.

Struktūruotą interviu su mokiniu, turinčiu elgesio ar/ir emocijų ir bendravimo sunkumų sudaro 12 klausimų:

- Kodėl (ne)patinka mokykla (1, 4 kl.).
- (Ne)patinkanti pamoka, kylantys sunkumai ir teikiama pagalba joje (5, 6, 7 kl.).
- Mėgstamiausia veikla per pertraukas (8 kl.).
- Nerimas dėl netinkamo elgesio (9, 10 kl.).
- Vaiko požiūris į jam kylančius elgesio ar/ir emocijų sunkumus ir išeitis iš situacijos (13 kl.).

Interviu su mokiniu vyko pamokos metu, mokytojų kambaryje arba tuščioje klasėje (mokytoja nustatė interviu laiką, kai mokinys galėjo nedalyvauti tam tikroje pamokoje (kūno k., klasės valandėlė, šokių pamoka)).

Anketa mokiniui pateikiama 3 *PRIEDE*.

2.2 Respondentai

Tyrimas atliktas A, B miesto ir rajono pradinėse mokyklose. Tyrime dalyvavo 117 respondentų. Buvo pasirinktos 3 respondentų grupės:

- ✓ A miesto, B miesto ir rajono bendrojo lavinimo mokyklų II – IV klasių mokytojai (N=101), ugdantys elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčius mokinius.
- ✓ A miesto, B miesto ir rajono bendrojo lavinimo mokyklų III – IV klasių mokytojai (N=10), ugdantys elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų turinčius mokinius.
- ✓ Elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų turintys mokiniai (N=12), besimokantys bendrojo lavinimo mokyklos III-IV klasėse.

2.3 Tyrimo rezultatai ir jų analizė

2.3.1 *Pedagogų patirtis ugdant elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčius mokinius:*

kiekybinio tyrimo rezultatai

Norint išsiaiškinti pedagogų požiūrį į vaikus, turinčius elgesio ar/ir emocijų sutrikimų, ugdyme kylančias problemas, specialistų teikiamą pagalbą ir jos poreikį, taikomas nepageidautino elgesio valdymo priemonės, buvo pateikta anketa. Klausimu „Ar teko mokyti mokinius, turinčius elgesio ar/ir emocijų sutrikimų“ buvo norima išsiaiškinti, ar pedagogai savo darbo praktikoje dažnai susiduria su tokio pobūdžio sutrikimų turinčiais mokiniais.

Iš anketinėje apklausoje dalyvavusio 101 pedagogo, 98 mano, kad jiems yra tekę ugdyti elgesio ar/ir emocijų sutrikimų turinčius mokinius (dviem pedagogams neteko susidurti su šių mokinių ugdymu, vienas – neatsakė). Tačiau šie duomenys abejotini, nes vaikai, turintys emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimų, pagal 2010-2011 metų statistikos departamento duomenų *oficialią* statistiką, mokyklose sudaro tik 2% visų vaikų, turinčių specialiųjų poreikių. Pedagogai sąvoką „elgesio ar/ir emocijų sutrikimai“ dažnai tapatina su „elgesio ar/ir emocijų sunkumais“ arba sunkumus įvardija kaip sutrikimus.

Mokinius, turinčių autizmo spektro sutrikimų, teigė mokę 22 apklausoje dalyvavę pedagogai, 73 pedagogai teigė tokios ugdymo praktikos neturėję, 6 – neatsakė.

Pagal demografinius duomenis, mokytojų pedagoginio darbo stažo vidurkis 20,3 metai – darbo patirtis didelė. Didžioji pedagogų dalis apklausta A mieste. Bendrojo lavinimo mokyklose buvo išdalintos 75 anketos ir 17 anketų pradinėse mokyklose. Respondentų demografiniai duomenys pateikti prieduose (2 lentelė).

Vaikams, pasižymintiems elgesio ar/ir emocijų sutrikimais yra būdingi savikontrolės, dėmesio sunkumai, jie sunkiai valdo emocijas, elgesys dažnai neatitinka bendrų mokyklos, klasės taisyklių. Pedagogams išskyrus požymius būdingus, elgesio ar/ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams, išryškėjo šie faktoriai: dėmesio ir aktyvumo sunkumai, elgesio sunkumai, emociniai sunkumai. Šie faktoriai atskleidė įvairias pedagogų patirtis, ugdant elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčius mokinius (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Požymiai būdingi mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų

Eil. Nr.	Teiginys	M	SD
Dėmesio ir aktyvumo sunkumai (M=3,31)			
1.	Nedėmesingumas, nesusikaupimas (nesugebėjimas pakankamai ilgai išlaikyti dėmesį, baigti pradėtą darbą)	3,56	0,56
2.	Hiperaktyvumas (bėgiojimas, judėjimas, triukšmavimas, kai reikia sėdėti ramiai, įkyrus elgesys)	3,53	0,54
3.	Impulsyvumas (nesugebėjimas sulaukti savo eilės, atidėti noro išpildymo)	3,51	0,56
4.	Trūksta valingo elgesio, savikontrolės, vengimas užduoties	3,28	0,59
5.	Negatyvus, priešiškas, įžūlus, provokuojantis elgesys	3,18	0,68
6.	Silpna mokymosi motyvacija (menkas susidomėjimas ankstesnėmis veiklomis bei	3,16	0,73

	mokymusi)		
7.	Melavimas, konfliktų, muštynių inicijavimas	2,92	0,67
Elgesio sunkumai (M=2,35)			
8.	Pasikartojantis ir nuolatinis kitų teises pažeidžiantis, agresyvus ir provokuojantis, įžūlus elgesys	3,15	0,61
9.	Pamokų praleidinėjimas ar pabėgimais iš mokyklos	2,41	0,70
10.	Vagystės, kitų nuosavybės gadinimas, įsilaužimai	2,30	0,72
11.	Bėgimas iš namų ir/ar negrįžimas nakvoti be tėvų leidimo	2,16	0,67
12.	Žiaurumas su gyvūnais ar žmonėmis, tyčinis padeginėjimas, bandymais prievartauti	2,14	0,71
13.	Ginklo ar kito daikto, kuriuo galima rimtai sužaloti naudojimas	1,96	0,57
Emociniai sunkumai (M=2,81)			
14.	Emocijų staigūs pokyčiai (jaučiasi liūdni, dažnai verkia ar atrodo bepravirkstantys)	2,95	0,71
15.	Populiarumo tarp bendraamžių bei nuolatinės artimos draugystės stoka	2,93	0,54
16.	Nesugebėjimas įsilieti į bendraamžių grupę: izoliacija, bendraamžių atstūmimas	2,88	0,72
17.	Menkas savęs vertinimas	2,80	0,77
18.	Susirūpinimas, nerimas, intensyvios baimės, stipriai paveikiančios asmens funkcionavimą mokykloje ir/arba mokymosi veikloje	2,71	0,70
19.	Jaučiasi beverčiai, mano nieko negalintys padaryti gerai	2,59	0,72

Nuomonių raiškoje (skalė nuo 1 iki 4), aukščiausi įverčiai užfiksuoti kategorijoje **dėmesio ir aktyvumo sunkumai (M=3,31)**. Mokytojai teigia, kad jie dažniausiai susiduria su vaikais, turinčiais šių problemų: *nedėmesingumas, nesusikaupimas (nesugebėjimas pakankamai ilgai išlaikyti dėmesį, baigti pradėtą darbą)* (M=3,56); *hiperaktyvumas (bėgiojimas, judėjimas, triukšmavimas, kai reikia sėdėti ramiai, įkyrus elgesys)* (M=3,53); *impulsyvumas (nesugebėjimas sulaukti savo eilės, atidėto noro išpildymo)* (M=3,51). Šių teiginių atžvilgiu pedagogų nuomonė buvo vieningiausia. Literatūroje taip pat teigiama, kad mokytojai daug daugiau pastebi ir skundžiasi eksternalių sunkumų turinčiais mokiniais, o internalių sunkumų mokiniai dažniausiai lieka nepastebėti, nes jie nekelia drausmės problemų. Didžiausia nuomonių įvairovė (SD=0,73) užfiksuota vertinant teiginį, *silpna mokymosi motyvacija (menkas susidomėjimas ankstesnėmis veiklomis bei mokymusi)* ir atsižvelgiant į šiuos vertinimus su teiginiu sutinka mažesnė nei pusė apklaustųjų dalis (M=3,16). Lyginant šiuos duomenis su interviu mokytojams duomenimis, silpną mokymosi motyvaciją minėjo kas antras pedagogas kaip ne retą sunkumą, kuris trukdo mokytojui ir mokiniui mokymo(si) procese: „*niekas neįdomu; visiškai nenori dirbti; visiškai neturi mokymosi motyvacijos, nesistengia; niekada nieko neklausia, nuolat reikia priminti, kad dirbtų*“. Rečiausiai (M=2,92) buvo minimas teiginys „*melavimas, konfliktų, muštynių inicijavimas*“. Pedagogų nuomonė (SD= 0,67) nebuvo vieninga vertinant šį teiginį. Pagal interviu mokytojams duomenis taip pat vos keli mokytojai teigė susiduriantys su konfliktišku, meluojančiu vaiku.

Pedagogai nurodo mokinių **emocinius sunkumus** (M=2,81). Dažniausiai pastebimi yra: *emocijų staigūs pokyčiai (jaučiasi liūdni, dažnai verkia ar atrodo bepravirkstantys)* (M=2,95); *populiarumo tarp bendraamžių bei nuolatinės artimos draugystės stoka* (M=2,93) (vertinant šį teiginį pedagogų nuomonės skyrėsi sąlyginai mažiausiai (SD=0,54)); *nesugebėjimas įsilieti į bendraamžių grupę: izoliacija, bendraamžių atstūmimas* (M=2,88). Pedagogų pastebimi gana

akivaizdžiai matomi emociniai sunkumai, dėl kurių kinta mokinių savijauta, nuotaika ar elgesys. Mažiau pastebima, jog mokiniai *jaučiasi beverčiai, mano nieko negalintys padaryti gerai* (M=2,59), tačiau šiuo požiūriu mokytojų nuomonių įvairovė gana didelė (SD=0,72). Taip pat didžiausia pedagogų nuomonės įvairovė (SD=0,77) užfiksuota vertinant teiginį, „*menkas savęs vertinimas*“, taip mano beveik pusė (M=2,80;) apklaustųjų. Lyginant su interviu duomenimis nė vienas pedagogas nepaminėjo, kad vaikas jaustųsi bevertis, mokytojų teigimu yra priešingai – kai kurie vaikai net linkę pervertinti savo gebėjimus.

Pedagogų nuomone, mažiau išreikšti mokinių **elgesio sunkumai** (M=2,35). Iš elgesio sunkumų pedagogų pastebimiausi: *pasikartojantis ir nuolatinis kitų teises pažeidžiantis, agresyvus ir provokuojantis, įžūlus elgesys* (M=3,15); *pamokų praleidinėjimas ar pabėgimais iš mokyklos* (M=2,41). Šitoks elgesys mokytojų yra pastebimas, nes pažeidžia mokyklos vidaus taisykles, kitų asmenų teises, menkina mokytojo, kaip klasės vadovo vaidmenį. Didžiausia nuomonių įvairovė (SD=0,72) užfiksuota vertinant teiginį *vagystės, kitų nuosavybės gadinimas, įsilaužimai*, tačiau nepaisant skirtingų vertinimų, didesnė pedagogų dalis pritaria šiam teiginiui (M=2,30). Vieningiausia pedagogų nuomonė (SD=0,57) buvo ties teiginiu „*ginklo ar kito daikto, kuriuo galima rimtai sužaloti naudojimas*“, šį teiginį žymėjo tik maža respondentų dalis (M=1,96). Pradinukų tarpe vis dažniau pastebimas tarpusavyje taikomas fizinis ir emocinis smurtas, gausu patyčių, tačiau, kad Lietuvos mokyklose pasitaikytų atvejų, jog pradinių klasių mokins panaudotų ginklą ar kitą daiktą rimtam sužalojimui, nėra žinoma.

Pedagogai išskyrė būdingiausius bruožus, pasitaikančius autistiško elgesio vaikams (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Autizmo spektro sutrikimų turintiems vaikams būdingi požymiai

Eil. Nr.	Teiginys	M	SD
Būdinga autizmo spektro charakteristikoms (M=2,96)			
1.	Laikosi tam tikrų rutinų: reikalauja, kad nebūtų pasikeitimų	3,33	0,52
2.	Keistai prisirišęs prie tam tikrų dalykų	3,33	0,52
3.	Vengia akių kontakto	3,25	0,64
4.	Stebėtinai gerai sugeba vienus dalykus ir stebėtinai sunkiai sekasi kiti dalykai	3,22	0,55
5.	Socialinio ir emocinio bendravimo stoka, pasireiškianti silpnu arba sutrikusiu atsaku į kito žmogaus emocijas	3,16	0,51
6.	Intensyvūs stereotipinio ir riboto pobūdžio interesai, neįprasti savo turiniu	3,08	0,45
7.	Neadekvatus elgesys, juokas ar šauksmas, agresija ar saviagresija	3,04	0,58
8.	Stereotipiniai nuolatiniai judesiai („plasnojimas“ plaštakomis, plojimas)	3,02	0,67
9.	Nori, bet nesugeba bendrauti su bendraamžiais	2,96	0,64
10.	Nesugeba bendradarbiauti komandoje, skaičiuoja tik savo pasiekimus	2,94	0,56
11.	Kalbos raidos sulėtėjimas arba visiškai jos nebuvimas	2,94	0,60
12.	Stereotipinis ir pasikartojantis kalbos vartojimas	2,92	0,65
13.	Sunkiai kalbą derina pagal socialinį kontekstą ar skirtingų klausytojų reikmes	2,86	0,50
14.	Šneka taisyklingai, formalia ar robotų primenančia kalba	2,77	0,52
15.	Intelektro sutrikimai	2,77	0,56
16.	Bendrosios (smulkiosios) motorikos judesų tikslumo ir koordinacijos išnykimas	2,65	0,60
17.	Senamadiškų manierų arba ne pagal metus subrendęs	2,62	0,68
18.	Kalbos raidos regresija iki praradimo	2,46	0,65

Iš anketinėje apklausoje dalyvavusių pedagogų tik kas penktam teko ugdyti autistiško elgesio mokinius, tad gan retas pedagogas turi tokios ugdymo praktikos. Anot pedagogų, dažniausiai tokie vaikai turi socialinės sąveikos sutrikimų, pasižymi interesų ir veiklos nelankstumu. Nuomonių raiškoje (skalė nuo 1 iki 4) aukščiausi įverčiai užfiksuoti teiginiuose: *laikosi tam tikrų rutinų: reikalauja, kad nebūtų pasikeitimų* (M=3,33); *keistai prisirišęs prie tam tikrų dalykų* (M=3,33); *vengia akių kontakto* (M=3,25); *stebėtinai gerai sugeba vienus dalykus ir stebėtinai sunkiai sekasi kiti dalykai* (M=3,22). Šie požymiai dažnai apibūdinami ir literatūroje, kaip pasireiškiantys autistiško elgesio vaikams.

Pedagogai rečiau nurodo tokius požymius kaip: *„kalbos raidos regresija iki praradimo* (M=2,46); *senamadiškų manierų arba ne pagal metus subrendęs* (M=2,62); *bendrosios (smulkiosios) motorikos judesių tikslumo ir koordinacijos išnykimas* (M=2,65)“. Didžiausia nuomonių įvairovė (SD=0,68) užfiksuota vertinant teiginį *„senamadiškų manierų arba ne pagal metus subrendęs“*, su šiuo teiginiu sutiko apklaustųjų mažuma (M=2,62). Vieningiausia nuomonė (SD=0,45) buvo ties teiginiu *„intensyvūs stereotipinio ir riboto pobūdžio interesai, neįprasti savo turiniu“* - šitai nurodė daugiau nei pusė pedagogų (M=3,08).

Pedagogų buvo prašoma nurodyti tris didžiausias problemas, sunkumus ugdant vaikus, turinčius elgesio ar/ir emocijų bei autizmo spektro sutrikimų. Pedagogų argumentai buvo apibendrinti turinio analizės metodu ir išskirtos 5 pagrindinės sritys, dėl kurių kyla problemos: dėmesio ir aktyvumo sunkumai; elgesio problemos; tėvų pagalbos ir domėjimosi stoka; emociniai sunkumai; nepakankamas visuomenės informavimas (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Problemoms ugdant elgesio ar/ir emocijų sunkumų bei autizmo spektro sutrikimų turinčius vaikus

Kategorija	Subkategorija	Teiginių kiekis	%
Problemoms, ugdant elgesio ar/ir emocijų sunkumų bei autizmo spektro sutrikimų turinčius vaikus	Dėmesio ir aktyvumo problemos	60	51,3
	Elgesio problemos	26	22,2
	Tėvų pagalbos ir domėjimosi stoka	15	12,8
	Emociniai sunkumai	12	10,2
	Nepakankamas visuomenės informavimas	4	3,4
Iš viso		117	

Anot pedagogų, elgesio ar/ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams būdingiausias požymis yra dėmesio ir aktyvumo sunkumai. Pedagogai kaip didžiausią problemą šių vaikų ugdyme taip pat išskyrė dėmesio ir aktyvumo problemas: *dėmesio nesukaupimas; pradėtos užduoties nebaigimas; noras „visa kame“ dalyvauti; nuolatinis judėjimas ir muistymasis trukdo kitiems mokiniams, atkreipia ir blaško jų dėmesį*. Antroje vietoje – elgesio problemos: *kelia grėsmę fiziškai; sukelia konfliktines situacijas; užkabinėja kitus mokinius, o paskui nukenčia*

pats; vaiko negatyvus elgesys neigiamai veikia klasės draugus; konfliktuoja su kitais klasės vaikais. Panašus pedagogų skaičius mano, kad ugdymo problemoms įtakos turi tėvų pagalbos ir domėjimosi stoka, bei mokinių emociniai sunkumai (lentelė su teiginių pavyzdžiais pateikta prieduose).

Pedagogai elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčių mokinių elgesyje labiausiai pastebi pamokų metu kylančius sunkumus dėl *nedėmesingumo, hiperaktyvumo*, nes šios problemos apsunkina ne tik paties vaiko, bet mokytojo ir kitų klasės vaikų gyvenimą. Emociniai mokinių sunkumai taip pat kelia susirūpinimą mokytojams, nes nesugebėjimas užmegzti pilnaverčių santykių su bendraamžiais, dažnas nusiminimas, prasta mokinio vidinė savijauta, nepasitikėjimas savimi, trukdo vaikui įsilieti į bendraamžių ratą, mokyklos gyvenimą, dėl to jis dar labiau atsiskiria, užsisklendžia – emociniai sunkumai didėja.

Pagalba vaikams, turintiems elgesio ar/ir emocijų (autizmo) spektro sutrikimų.

Siekiant išsiaiškinti pagalbos pobūdį vaikams, turintiems elgesio ar/ir emocijų bei autizmo spektro sutrikimų, pedagogams buvo pateikti klausimai, susiję su teikiama specialistų pagalba, taikomomis nepageidautino elgesio valdymo priemonėmis ir fizinės aplinkos pritaikymu.

Vaikams, turintiems elgesio ar/ir emocijų (autizmo) spektro sutrikimų, pagalba turi būti teikiama kryptingai, nuosekliai ir įvairiais lygiais. Tačiau iš apklausos rezultatų matyti, kad taip nėra. Pedagogų teigimu, šie vaikai daugiausiai pagalbos sulaukia iš socialinio pedagogo (M=2,45) ir policijos pareigūnų (M=2,41). Mažiau pagalbą teikia vaikų teisių apsaugos tarnybų specialistai (M=2,08), mažiausiai - psichologas (M=2,05). Specialistų teikiama pagalba pavaizduota 4 lentelėje.

4 lentelė

Specialistų teikiama pagalba vaikams, turintiems elgesio ar/ir emocijų (autizmo) spektro sutrikimų, M (skalė nuo 1 iki 4)

Eil. nr.	Specialistų pagalba	Teikiama pagalba M₁	Pageidaujama pagalba M₂	M₁ – M₂
1.	Socialinio pedagogo	2,45	3,29	-0,84
2.	Policijos pareigūnų	2,41	2,96	-0,55
3.	Vaikų teisių apsaugos tarnybos specialistų	2,08	3,25	-1,17
4.	Psichologo	2,05	3,52	-1,47

Lentelės paaiškinimas:

- Vertinimo skalė nuo 1 iki 4.
- Teikiama pagalba turėtų būti stiprinama, kai, respondentų nuomone teikiamos pagalbos įvertinimas yra žemesnis nei pageidaujamos pagalbos. Tai matuojama atimant teikiamos pagalbos (M₁) ir pageidaujamos pagalbos (M₂) vertinimo vidurkius (M₁ – M₂). Kuo didesnis neigiamas skirtumas, tuo didesnis poreikis pagalbai ir jos stiprinimui tam tikroje srityje išreiškiamas.

Lyginant teikiamą pagalbą ir pageidaujamos pagalbos poreikį, išryškėjo didžiuliai skirtumai tarp realiai teikiamos pagalbos ir siekiamybės tam tikrose srityse. Didžiausias poreikis yra psichologo pagalbos (-1,47). Interviu duomenys taip pat atspindėjo didelį šios pagalbos poreikį ne tik mokiniams, bet ir mokytojams. Stebimas didelis poreikis ir vaikų teisių apsaugos tarnybų specialistų (-1,17), kurie, anot mokytojų, galėtų skirti daugiau dėmesio darbui su šiais vaikais. Palankiausiai vertinama policijos pareigūnų teikiama pagalba, nes vidutinių įverčių skirtumas yra mažiausias (-0,55).

Tyrimė dalyvavusieji pedagogai palankiausiai vertina ne mokyklos specialistų, o policijos pareigūnų pagalbą. Kadangi ši pagalba dažnai būna akivaizdi, ne retais atvejais mokinį bauginanti. Policijos pareigūnų pagalba gali būti teigiamai vertinama dėl to, kad jų veikla yra nukreipta į nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų išaiškinimą, o ne į priežasčių, kurios šiuos padarinius sukūrė, užkirtimą. Mokykloje dirbantys specialistai aiškinasi sunkumų priežastis, ieško tinkamų pagalbos būdų mokiniui, jų darbas užtrunka ilgiau ir, galbūt, dėl to pedagogų vertinamas nepalankiai.

Pedagogų taikomos nepageidautino elgesio valdymo priemonės. Vertinant taikomas nepageidaujamo elgesio priemones buvo pateikta skalė su 13 kintamųjų. Pedagogai stengdamiesi keisti mokinių nepageidaujamą elgesį taiko įvairius būdus, nuo pokalbių su mokiniu iki siūlymų keisti mokyklą. Dažniausiai pedagogai taiko tokias nepageidautino elgesio valdymo priemones: *akcentuojamas mokinio pozityvus elgesys ir jis nuolat pastiprinamas (M=3,37); visada išsiaiškinama ar mokinys suprato už ką buvo nubaustas (M=3,34); ieškoma kompromisinio sprendimo (M=3,34); už menkiausius pasiekimus stengiamasi paskatinti ir pagirti (M=3,32); pranešama tėvams apie netinkamą mokinio elgesį (M=3,21); mokinys, jo tėvai ir mokytojai aptaria pageidaujamą elgesį (M=3,19)* (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Taikomos nepageidautino elgesio valdymo priemonės

Eil. Nr.	Teiginys	Taikoma		Reikėtų taikyti		M skirtumas M1-M2*
		M	SD	M	SD	
1.	Akcentuojamas mokinio pozityvus elgesys ir jis nuolat pastiprinamas	3,37	0,53	3,73	0,47	-0,36
2.	Visada išsiaiškinama ar mokinys suprato už ką buvo nubaustas	3,34	0,61	3,64	0,48	-0,3
3.	Ieškoma kompromisinio sprendimo	3,34	0,52	3,57	0,50	-0,23
4.	Už menkiausius pasiekimus stengiamasi paskatinti ir pagirti	3,32	0,65	3,60	0,61	-0,28
5.	Pranešama tėvams apie netinkamą mokinio elgesį	3,21	0,54	3,42	0,54	-0,21
6.	Mokinys, jo tėvai ir mokytojai aptaria pageidaujamą elgesį	3,19	0,61	3,54	0,54	-0,35
7.	Prašoma, kad mokinys suformuluotų taisykles, kurių nesilaikė/pažeidė	3,14	0,47	3,44	0,56	-0,3
8.	Plėtojama pozityvaus elgesio palaikymo kultūra institucijoje	3,12	0,57	3,53	0,52	-0,41

9.	Mokinys nuolat stebimas ir kontroliuojamas	3,08	0,66	3,22	0,61	-0,14
10.	Mokinys, jo tėvai, mokytojai kartu numato veiklos tikslus, juos įgyvendina ir aptaria veiklos rezultatus	2,96	0,73	3,48	0,54	-0,52
11.	Ribojamas mokinio fizinis aktyvumas	2,23	0,62	2,07	0,81	0,16
12.	Mokiniui siūloma mokytis jaunimo mokykloje	2,01	0,71	1,87	0,73	0,14
13.	Rašomas neigiamas pažymys	1,74	0,56	1,67	0,52	0,07

* Priemonė turėtų būti dažniau taikoma, kai respondentų nuomone, situacijos įvertinimas yra žemesnis nei poreikio. Tai matuojama atimant situacijos (taikomą priemonę) (M1) ir poreikio (reikėtų taikyti) (M2) vertinimo vidurkius (M1 – M2). Kuo didesnis neigiamas skirtumas, tuo didesnis poreikis taikyti priemonę yra išreiškiamas.

Visos pedagogų paminėtos ir taikomos nepageidautino elgesio valdymo priemonės yra tinkamos ir veiksmingos. Interviu apklausoje pedagogai taip pat teigė, kad keičiant mokinių netinkamą elgesį, teigiamų rezultatų sulaukiama rodant teigiamą pavyzdį, nuolat bendraujant ir bendradarbiaujant.

Anot pedagogų, valdant nepageidaujamą mokinių elgesį dažniau reikėtų taikyti pozityvias elgesio valdymo priemones: *mokinys, jo tėvai, mokytojai kartu numato veiklos tikslus, juos įgyvendina ir aptaria veiklos rezultatus* (vidurkių skirtumas -0,52), *plėtojama pozityvaus elgesio palaikymo kultūra institucijoje* (vidurkių skirtumas -0,41), *akcentuojamas mokinio pozityvus elgesys ir jis nuolat pastiprinamas* (vidurkių skirtumas – 0,36), *mokinys, jo tėvai ir mokytojai aptaria pageidaujamą elgesį* (vidurkių skirtumas – 0,35), *už menkiausius pasiekimus stengiamasi paskatinti ir pagirti* (vidurkių suma – 0,28), *ieškoma kompromisinio sprendimo* (vidurkių suma – 0,23), *pranešama tėvams apie netinkamą mokinio elgesį* (vidurkių suma 0,21).

Kadangi šiuose teiginiuose vidurkių skirtumai didžiausi, tai keičiant mokinių nepageidaujamą elgesį yra kur tobulėti (mokyklose trūksta komandinio darbo patirties, teigiamo požiūrio į mokinį ir jam kylančias problemas, geranoriškos, nuoširdžios pagalbos ir pastangų siekiant įveikti mokymosi, elgesio, bendravimo sunkumus). Mokyklose, kuriose sukuriamas pozityvus psichologinis klimatas, stiprinamas tikėjimas taisyklių teisingumu, mokiniai labiau identifikuoja save su mokykla, labiau pasitiki suaugusiais (Abromaitienė, 2008). Jei pedagogai ir tėvai dirbtų kaip komanda, tai kasdien stebėdami vaiko elgesį mokykloje ir namuose, jį pastiprindami, galėtų įtakoti ir keisti teigiama linkme.

Dauguma pedagogų, taikydami nepageidautino elgesio valdymo priemones, yra linkę to siekti pedagogiškai tinkamais būdais. Mažiau nei pusė pedagogų pažymėjo nelabai tinkančias elgesio valdymo priemones: *rašomas neigiamas pažymys* (M=1,74), *mokiniui siūloma mokytis jaunimo mokykloje* (M=2,01), *ribojamas mokinio fizinis aktyvumas* (M=2,23).

Fizinės aplinkos pritaikymas. Pagal specialistų rekomendacijas, vaikams turintiems elgesio ar/ir emocijų sunkumų, sutrikimų, fizinė aplinka turi būti atitinkamai pritaikyta: sumažintas aplinkos dirgiklių poveikis; mokinys turi būti sodinamas arčiau informacijos šaltinių; mokytojas turi stengtis visą laiką matyti mokinį ir siekti, kad mokinys matytų jį.

Iš anketinės apklausos rezultatų, pagal fizinės aplinkos pritaikymą mokiniui, turinčiam elgesio ir/ar emocijų (autizmo) spektro sutrikimų, mokytojų atsakymuose dominavo teiginys „parenkama vieta šalia mokytojo stalo, nugara į likusią klasės dalį“ - taip teigė 74,3% apklaustųjų. Antras pagal dažnumą teiginys buvo „parenkamas suolo draugas – ramaus elgesio mokinys“ (46,5%) (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Fizinės aplinkos pritaikymas mokiniui, turinčiam elgesio ar/ir emocijų (autizmo) spektro sutrikimų, %

Eil. Nr.	Teiginys	Taip (atsakė)	%
1.	Parenkama vieta šalia mokytojo stalo, nugara į likusią klasės dalį	75	74,3
2.	Parenkamas suolo draugas – ramaus elgesio mokinys	47	46,5
3.	Vengiama keisti vietą klasėje	26	25,7
4.	Klasėje turi savo (atskirtą nuo klasės draugų) vietą individualiai veiklai	22	21,8
5.	Pasiūloma atskira patalpa nusiramimui	20	19,8
6.	Kita	9	8,9

Truputis daugiau nei trečdalis pedagogų teigia, kad vengia keisti mokinio sėdėjimo vietą klasėje (25,7%). Mažiausia pedagogų teigė, kad tokiam mokiniui yra pasiūloma atskira patalpa nusiramimui arba jis klasėje turi savo (atskirtą nuo klasės draugų) vietą individualiai veiklai (19,8%).

Kiti pedagogai pateikė papildomus atsakymus ir teigė, kad mokinys pats renkasi, kur jam sėdėti „*neriekia akcentuoti mokinio išskirtinumo ir jam duoti pasirinkimo laisvę*“, „*stengtis neišskirti iš klasės draugų ir leisti sėdėti kur patinka*“, „*dabar sėdi klasės gale, buvo pasodintas į pirmą suolą, bet jam ten nepatiko, nes nematė draugų*“. Mokytojai, vengdami parinkti klasėje tinkamą sėdėjimo vietą mokiniams, turintiems EES, sudaro nepalankias sąlygas ne tik šių, bet ir visos klasės mokinių ugdymui(si).

Pagal pedagogų pateiktus atsakymus, mokyklinė aplinka gana sėkmingai pritaikoma šiems mokiniams: ribojami pašaliniai dirgikliai, pasirūpinama, kad šalia EES turinčio mokinio būtų ramesnis mokinys ir reikalui esant suteiktą pagalbą. Mokytojai stengdamiesi kuo labiau pritaikyti aplinką, vadovaujasi ne tik savo nuožiūra, bet ir specialistų siūlomomis rekomendacijomis.

Pedagogų siūlymai dėl elgesio ar/ir emocijų bei autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų ugdymo.

Pedagogų buvo prašoma pateikti pasiūlymų, kaip spręsti šios grupės vaikų ugdymo problemas. Atsakymai apdoroti taikant turinio analizės metodą. Pedagogų pasiūlymai buvo apibendrinti ir išskirtos 5 sritys: specialistų pagalbos ir papildomų lėšų poreikis; tėvų įtraukimas ir komandinis darbas; ugdymo individualizavimas; pedagogų kompetencija; neigiamo požiūrio akcentavimas. Lentelės su kategorijomis ir subkategorijomis bei iliustruojančiais pavyzdžiais pateikiami prieduose.

Daugiausia leksinių – semantinių vienetų užfiksuota kategorijoje „Specialistų pagalbos ir papildomų lėšų poreikis“ (N=38) žr. 7 lentelę.

7 lentelė

Kategorija „Specialistų pagalbos ir papildomų lėšų poreikis“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Kiekis
Specialistų pagalbos ir papildomų lėšų poreikis	Psichologinės ir socialinės pedagoginės pagalbos poreikis.	Specialistų pagalba. Pasitelkti į pagalbą specialųjį pedagogą, socialinį pedagogą. Mokykloje turėtų dirbti psichologas, socialinis darbuotojas ir padėtų mokytojui. Mokykloje privalo būti specialusis pedagogas, psichologas, mokytojo pagalbininkas. Turėtų daugiau padėti mokyklos specialiojo ugdymo komanda. Individualus darbas pas psichologą.	14
	Reikalingas mokytojo padėjėjas	Reikalingas mokytojo pagalbininkas. Labai reikia mokytojo pagalbininko, kuris galėtų daug dėmesio skirti tokiam mokiniui. Mokytojo pagalbininko. Galėtų klasėje papildomai dirbti mokytojo padėjėjas.	8
	Papildomų Lėšų skyrimas	Galėtų būti skirta bent viena apmokama valanda, kad galėčiau individualiai dirbti su vaiku. Skirti daugiau lėšų. Skirti daugiau specialiųjų priemonių. Lėšų trūkumas.	7
	Mokinių skaičiaus klasėje optimizavimas	Klasėse tokių vaikų turi būti tik vienas ar du, ne daugiau. Klasėje mažinti mokinių skaičių, kur yra hiperaktyvių ir kt. sutrikimų vaikų.	3
	Reikalingas psichologas	Reikalingas psichologas. Reikia psichologo pagalbos. Psichologinės pagalbos.	3
	Specialistų pagalbos pamokų metu poreikis	Daugiau reikia specialiojo pedagogo pagalbos ir buvimo klasėje. Jei klasėje yra daug EES turinčių vaikų, klasėje kartu per pamokas turėtų būti specialusis pedagogas.	3
Iš viso			38

Pedagogui dirbant su elgesio ar/ir emocijų (autizmo) spektro sutrikimų vaikais, pritrūksta specialių žinių, gebėjimų, dėl to jis pagalbos norėtų sulaukti iš specialistų. Pedagogai konkrečiai nurodė, kokių specialistų pagalbos trūksta: „*pasitelkti į pagalbą specialųjį pedagogą, socialinį pedagogą; daugiau dėmesio turėtų skirti specialusis pedagogas; mokykloje turėtų dirbti psichologas, socialinis darbuotojas; būtina turi būti psichologas, kuris dirbtų su tokiais vaikais*“. Kitais atvejais pedagogai nurodė tiesiog specialistų poreikio trūkumą. Mokytojų manymu, jiems trūksta specialiojo pedagogo pagalbos pamokų metu: „*daugiau reikia specialiojo pedagogo pagalbos ir buvimo klasėje; dažniau per pamokas turėtų būti specialusis pedagogas*“. Pateikiant duomenis iš interviu, mokytoja džiaugėsi ir pasidalino savo ir specialiosios pedagogės gerąja patirtim dirbant su vaiku, turinčiu emocijų ir elgesio problemų. Anot jų, darbas pamokoje vyksta taip, kad kiti mokiniai nepastebėtų, jog daugiau dirbama su vienu mokiniu, nei visa klase. Taip mokinsys, turintis elgesio ir emocijų sunkumų neišskiriamas iš klasės, o pagalbos poreikis jam skiriamas pakankamas.

Mokytojų teigimu, dirbant su sunkiau auklėjamais mokiniais labai svarbus mokytojo padėjėjas, nes pedagogas nepajėgus visiems mokiniams pamokų metu skirti pakankamai dėmesio. Todėl nurodoma: „*reikėtų mokytojo padėjėjo; labai reikia mokytojo pagalbininko, kuris galėtų daug dėmesio skirti tokiam mokiniui; mokytojo pagalbininko*“. Mokytojai taip pat teigė, kad trūksta papildomų ugdymo priemonių, apmokamų papildomų valandų darbui su specialiujų poreikių vaikais. Pedagogų nuomone, sunkumų šių mokinių ugdyme sumažėtų, jei būtų „*specialistams skirta daugiau valandų*“. Išreikštas psichologinės pagalbos poreikis. Pedagogai nurodo dar vieną sunkumą, kuris trukdo kryptingam mokinių ugdymui, tai – per didelis specialiujų poreikių mokinių skaičius klasėje: „*klasėse tokių vaikų turi būti tik vienas ar du, ne daugiau; neformuoti klasių, kuriose būtų keletas tokių mokinių*“. Tai ypač apsunkina mokytojų darbą ir gana dažnai atsitinka taip, kad darbas pamokose būna neefektyvus, pamoka neduoda naudos.

Kita aktuali sritis – tėvų įtraukimas ir komandinis darbas. Užfiksuoti 29 leksiniai – semantiniai vienetai, susiję su tėvų švietimu ir pagalba jiems, komandiniu darbu bei tėvų atsakomybės stiprinimu už vaiko ugdymąsi.

8 lentelė

Kategorija “ Tėvų įtraukimas ir komandinis darbas” ir ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Dažnis
Tėvų įtraukimas ir komandinis darbas.	Tėvų švietimas ir pagalba tėvams	Nuolat bendradarbiauti su mokinių tėvais. Pasiūlyti pasikalbėti. Pokalbis su tėvais.	17
	Komandinis darbas	Pasitarimai su specialiaisiais pedagogais. Bendradarbiavimas su specialiujų tarnybų specialistais. Mokykla + vaiko teisės + nepilnamečių inspekcija dirba kartu.	7
	Tėvų atsakomybės už vaiko ugdymąsi stiprinimas	Tėvų atsakomybės stiprinimas. Reikia tėvų pagalbos ir bendradarbiavimo su mokytoja, mokykla.	5
Iš viso:			29

Pedagogų manymu, jei vaikų, turinčių elgesio ar/ir emocijų bei autizmo spektro sutrikimų ugdyme aktyviai dalyvautų šių vaikų tėvai, tai problemas pedagogams būtų spręsti lengviau, greičiau būtų pasiekiami norimi rezultatai. Pedagogų teigimu, reikia: „*nuolat bendradarbiauti su mokinių tėvais; nuolat palaikyti ryšius su šeima; pedagogai daugiau turėtų bendradarbiauti su vaikų tėvais, aptariant vaiko problemas; tėvų švietimas*“. Literatūroje taip pat teigiama, kad mokytojas ir tėvai turi dirbti kaip viena komanda. Informacija apie vaiko prasižengimus turi būti operatyviai perduodama tėvams, o šie turėtų imtis elgesio poveikio priemonių (Rimm, 1998).

Sprendžiant vaikui kylančias problemas taip pat svarbu į šį procesą įtraukti specialistus. Komandinis darbas turi vykti „*klasės bendruomenėje*“, tuo pačiu „*bendradarbiavimas su*

specialiųjų tarnybų specialistais“, taip pat *„mokykla + vaiko teisės + nepilnamečių inspekcija“*. Pedagogų manymu, pasitelkus visus šiuos resursus, vaikų ugdymas ir auklėjimas duotų laukiamų rezultatų. Tačiau dažnai pedagogui sunku suburti ne tik specialistus, bet ir vaiko tėvus. Pedagogų nuomone, turėtų būti stiprinama tėvų atsakomybė, dėl vaikų ugdymosi *„tėvai taip pat turi rūpintis vaiko ugdymo reikalais, eiti į susirinkimus“* arba *„tėvai taip pat turi pirmiausia domėtis, bendrauti su mokytoju, specialistais“*. Buvo net siūlymas *„numatyti nuobaudas tėvams už abejingumą, nedalyvavimą“*.

Vaikams, turintiems elgesio ar/ir emocijų (autizmo) spektro sunkumų ugdymą dažnai tenka individualizuoti (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Kategorija „Ugdymo individualizavimas“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Dažnis
Ugdymo individualizavimas	Mokomosios medžiagos ir užduočių pritaikymas	Užduočių kiekio mažinimas. Užduotis duodu koncentrais. Mokinys pamokoje turi būti užimtas, nes jei tik nebeturi ką veikti, tada ir kyla drausmės problemos. Visada turiu paruošusi papildomą užduotį – niekada nelaikau be darbo pamokoje.	10
	Individualus darbas ir pokalbiai	Pakankamai daug dirbu su juo individualiai. Šiems mokiniams būtinas specialiai organizuotas ir atitinkantis jų poreikius ugdymas. Reikia kalbėtis su mokiniu. Didžiąją laiko dalį dirbu individualiai su juo.	10
Iš viso:			20

Pedagogų teigimu, dirbant su šiais vaikais reikia mokomąją medžiagą ir užduotis pritaikyti taip, kad mokiniai gebėtų ją suprasti ir įsisavinti: *„skiriu mažesnės apimties užduotis, žaismingiau pateikiu; užduočių kiekio mažinimas; užduočių konkretinimas; užduotis mokiniui pritaikyti pagal jo gebėjimų lygį; užduotis ruošti pagal jo galimybes“*. Tačiau vien paruoštų užduočių specialiai šiam mokiniui nepakanka, reikia ir individualaus darbo su juo, dėl ko mokytojai ir prašo papildomų apmokamų valandų: *„individualus darbas su mokiniu; individualus mokymas; tokiems vaikams reikia labai daug individualaus darbo; individualus darbas su vaiku“*.

Elgesio ar/ir emocijų bei autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų ugdymo sėkmei įtakos turi pedagogų kompetencijos (žr. 10 lentelę).

10 lentelė

Kategorija „Pedagogų kompetencijos“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Dažnis
Pedagogų kompetencijos	Vaiko sunkumų pažinimas ir kryptingas jų mažinimas	Kalbėti su mokiniu individualiai, aptarti jo netinkamą ir tinkamą elgesį. Tik rodant teigiamą pavyzdį. Kuo mažiau kreipti dėmesį į jų išpuolius, stengtis neiškirti iš klasės draugų. Džiaugtis nors mažiausiais pasiekimais.	15

		Pastebėti ir girti pozityvų elgesį, kad ir mažus vaiko pasiekimus. Skatinti pasitikėjimą savimi, mažinti įtampą ir baimę pamokų metu.	
	Pedagogų savišvieta	Mokytojams patiems rengti įvairias konferencijas šių vaikų ugdymo klausimais. Skaityti šiuo klausimu susijusios literatūros.	2
Iš viso:			17

Pedagogų teigimu, svarbu pastebėti vaikui kylančius sunkumus ir žinoti, kaip kiekvienu atveju dirbti. Elgesio ar/ir emocijų bei autizmo spektro sutrikimų atveju, anot pedagogų, svarbu: *„neiškirti mokinio iš kitų vaikų; ne tik išsiaiškinti klasės taisykles ir jų laikytis, bet ir sudaryti trumpalaikes sutartis; skatinimų ir pagyrimų apgalvota sistema; nekritikuoti jo elgesio kitų mokinių akivaizdoje; ypatingai skatinu, kad ir mažus pasiekimus; nuraminimas, ramus balso tonas“*. Kad pedagogai tobulėtų, įgytų daugiau žinių ir plėtotų savo kompetencijas, jie nusiteikę *„skaityti šiuo klausimu susijusios literatūros“* taip pat *„patiems rengti įvairias konferencijas šių vaikų ugdymo klausimais“*.

Kai kurie pedagogai, pateikdami siūlymus kaip būtų galima spręsti problemas, susijusias su vaikų, turinčių elgesio ar/ir emocijų bei autizmo spektro sutrikimais, atskleidė savo neigiamą požiūrį į vaikus, turinčius elgesio ar/ir emocijų sunkumų ir šios problemos sprendimą (žr. 11 lentelę).

11 lentelė

Kategorija „Neigiamo požiūrio akcentavimas“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Dažnis
Neigiamo požiūrio akcentavimas	Argumentai prieš integruotą ugdymą (ugdymas namuose)	Būtų gerai, kad nors pusmetį būtų mokomi namuose. Mokymas namuose. Kraštutiniu atveju – mokymas namuose arba specialiojoje mokykloje. Riboto intelekto vaikus ne integruoti, o siųsti į specialiąsias mokyklas.	9
	Netinkamo elgesio išskyrimas	Nuoseklus netikusios veiklos stebėjimas.	2
Iš viso:			11

Pedagogai pateikė nemažai argumentų prieš integruotą ugdymą, jų teigimu reikia: *„neintegruoti tokių vaikų į kolektyvą; turi mokytis specialiosiose mokyklose; suformuoti klases pagal poreikius“*. Kiti siūlė bent jau pusmetį, arba nuolat šiuos vaikus mokyti namuose. Kiti pedagogai daro priešingai, nei pateikiama literatūroje ir rekomendacijose, ugdydami šiuos vaikus: *„nuoseklus netikusios veiklos stebėjimas; turi turėti drausmės sąsiuvinį, kur kiekvieną dieną būtų fiksuojamas jo elgesys“*.

- Dauguma apklausoje dalyvavusių pedagogų teigia, kad jiems yra tekę ugdyti mokinius, turinčius elgesio ar/ir emocijų, autizmo spektro sutrikimų. Tačiau šie duomenys yra prieštaringi, nes 2010 – 2011 m. *statistikos departamento duomenimis*, mokiniai, su elgesio, emocijų ir socialinės raidos sutrikimais, mokyklose sudaro vos 2% visų SUP mokinių.
- Apklausoje dalyvavusių pedagogų nuomone, mokiniams, turintiems elgesio ar/ir emocijų sutrikimų, būdingiausi ir dažniausi požymiai yra dėmesio ir aktyvumo sunkumai (nedėmesingumas, nesusikaupimas, hiperaktyvumas). Rečiau nurodomiems elgesio sunkumams būdingiausias yra pasikartojantis ir kitų teises pažeidžiantis, įžūlus elgesys, pamokų praleidinėjimas ar bėgimas iš mokyklos. Pastebimi emociniai sunkumai, kurie dažniausiai pasireiškia staigiais emocijų pokyčiais, populiarumo tarp bendraamžių ir artimos draugystės stoka, nesugebėjimu įsilieti į bendraamžių grupę.
- Siekiant kokybiško ir kryptingo šių vaikų ugdymo, yra būtina visų specialistų pagalba. Daugiausia pagalbos vaikų ugdyme sulaukiama iš policijos pareigūnų ir socialinio pedagogo. Didelis pagalbos poreikis yra specialiojo pedagogo, socialinio pedagogo, vaikų tėvų. Ypač svarbi ir reikalinga yra psichologo ir mokytojo padėjėjo pagalba.
- Pedagogų teigimu, norint gauti gerų rezultatų vaikų, turinčių elgesio ir/ar emocijų autizmo spektro sutrikimų ugdyme, svarbu: gauti socialinę ir psichologinę pagalbą; mokykloms skirti papildomų lėšų, kad pedagogai gautų apmokamų valandų darbui su šiais vaikais, pakaktų specialiųjų priemonių; įtraukti tėvus į vaikų ugdymo(si) problemų sprendimą ir komandinį darbą; individualizuoti ugdymą; keisti pedagogų požiūrį į vaikus, turinčius EES sunkumų, ir į šių vaikų ugdymą, skatinti pedagogų savišvietą. Minint pagalbos būdus išryškėjo kai kurių pedagogų neigiamas požiūris į mokinių, turinčių elgesio ar/ir emocijų (autizmo) spektro sutrikimų, integruotą ugdymą.
- Mokinių elgesys priklauso nuo to, kaip su jais yra elgiamasi, koks rodomas pavyzdys, todėl yra akcentuojami įvairūs netinkamo elgesio valdymo būdai, strategijos. Tyrime dalyvavę pedagogai siekdami teigiamų rezultatų šioje srityje yra linkę taikyti pozityvaus elgesio valdymo būdus: rodyti teigiamą pavyzdį, kalbėtis su mokiniu, teigiamu elgesiu siekia pakeisti neigiamą. Tik maža dalis pedagogų pasisako už netinkamo elgesio slopinimą, vaikų, turinčių EES, izoliavimą, neadekvatų vertinimą.

2.3.2 Interviu rezultatai

2.3.2.1 Interviu su mokytojais rezultatai

Atliekant kokybinį tyrimą buvo paruošti interviu klausimynai mokytojams, ugdantiems elgesio ar/ir emocijų, bendravimo (EEB) sunkumų turinčius mokinius. Interviu atsakymai buvo apdorojami turinio analizės metodu. Apibendrinus mokytojų interviu duomenis paaiškėjo, jog visi pasiūlymai gali būti sugrupuoti į 3 kategorijas: mokytojui kylantys sunkumai; mokytojų nuomonė, apie teikiamą pagalbą ugdyme; efektyvūs darbo būdai, ugdant mokinį, turintį EEB sunkumų.

Didžiausia pagal leksinius-semantinius vienetus kategorija buvo sunkumai, su kuriais susiduria mokytojas, ugdydamas EEB problemų turinčius mokinius (žr. 12 lentelę).

12 lentelė

Kategorija „Mokytojui kylantys sunkumai“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažnis
Mokytojui kylantys sunkumai	Netinkamas mokinio elgesys	Bendraudamas su draugais nori pasirodyti „kietesnis“ [...]. Labai uždaras. Užsispyrusi [...]. Be galo išlepintas [...]. Perlepinto vaiko sindromas. Tinginys. Labai trukdo, kai jo nėra klasėje, visi vaikai džiaugiasi ir dirba. Trukdo, nes su šiuo mokiniu reikia individualiai dirbti. (Jei M. nedirba, kiti klasės vaikai sako, o kodėl mes turime dirbti). Trukdo ne tik sau, bet ir visai klasei. Pastoviai kikena. Šis mokinys yra asmenybė! Jei kas ne taip, tuoj pat įsižeidžia. Dažnai atsikalbinėja, nedaro kas užduota, o užsiima tuo, kas patinka. Sunku tokį vaiką įjungti į bendrą klasės veiklą.	21
	Mokinio dėmesio sunkumai	Jam trūksta supratimo [...]. Svajotojas. Labai išsiblaškęs [...]. Visiškai nesusikaupia.	11
	Silpna mokinio mokymosi motyvacija	Niekas neįdomu. Visiškai nenori dirbti. Visiškai neturi mokymosi motyvacijos, nesistengia. Niekada nieko neklausia, nuolat reikia priminti, kad dirbtų.	5
	Mokytojo dėmesio, papildomos pagalbos vaikui poreikis	Reikia individualios pagalbos. Labai daug dėmesio skirti reikia būtent jam.	5
	Mokinio perdėtas aktyvumas	Pamokų metu nuolat muistosi, juda, sukinėjasi. Pertraukų metu yra nevaldomas lyderis. Pertraukų metu neįmanoma suvaldyti, labai išdykęs.	5
	Žemas žinių lygis	Berniukas yra paliktas kartoti kurso. Per pamokas nesugeba nieko pasidaryti.	3

Pedagogų dažniausiai paminėtas ir ryškiausiai iš visų sunkumų išsiskyrė - **netinkamas mokinio elgesys**. Jis pasireiškia tuo, kad mokinys *bendraudamas su draugais nori pasirodyti „kietesnis“, labai nemandagus, per pamokas stengiasi išsišokti, reikalauja dėmesio arba nemato*

savo blogybių, kad ir kas atsitiktų, nuolat kaltina kitus, nepripažįsta savo kaltės, meluoja; pertraukų metu reikia saugoti, kad nesusimuštų su kuo, ar neskriaustų silpnesnių už save; puikus melagis, nes dažnai neatskiriu kada jis meluoja, o kada sako tiesą; labai trukdo, nes čia yra mūsų klasės „gyvsidabris“. Kai kurie pedagogai kalbėdami apie vaikų netinkamą elgesį nevengė parodyti ne tik savo, bet ir klasės vaikų nusiteikimą, priešišumą, netinkančiai besielgiančio vaiko atžvilgiu: „labai trukdo, kai jo nėra klasėje, visi vaikai džiaugiasi ir dirba“, „klasėje rojus – kai vaiko nėra tą dieną“. Kiti pedagogai neatsikrato nereikalingų „etikečių“, apibūdinančių šiuos vaikus: „gyvsidabris“, „mano briliantas“, „melagiūkštis“, „lepūnėlis“. Toks mokytojo požiūris dažnai neigiamai nuteikia ir kitus klasės vaikus prieš mokinį, kuris netinkamai elgiasi. Kai kurie mokytojai teigė, kad nebežino ką daryt su tokiu mokiniu, nes šis neklauso, atsilkinėja, nedirba per pamokas, buvo ir tokių, kurie norėtų ne tik vaikui, bet ir sau pačiam psichologo pagalbos (konsultacijos dėl vaiko ugdymo, bendravimo su juo). Dėl įžūlaus mokinių elgesio kai kurie pedagogai dažnai jaučiasi „išmušti iš vėžių“, „sugriūva visa pamoka“. Todėl nenorėdami pasirodyti prieš likusius mokinius, jog nebesugeba valdyti situacijos klasėje, dažnai kaltę suverčia netinkamai besielgiantiems mokiniams ir taip nusimeta atsakomybę nuo savęs.

Kitas dažnas sunkumas, kurį įvardijo pedagogai - **mokinio dėmesio sunkumai** (*nespėja padaryti kas yra užduota; svajotojas; labai išsiblaškęs; nesugeba susikaupti, o jei ir susikaupia, tai vos kelioms minutėms; visiškai nesusikaupia*). Pedagogai išskyrė priežastis, dėl ko dažnai mokiniui kyla dėmesio problemų, tai: svajojimas (*pamokų metu jam trukdo lėtumas ir svajojimas. Dažnai užsimiršta, kad yra pamokoje ir pradeda šnekėtis su savim. Galbūt čia kompiuterinių žaidimų įtaka*); lėtumas (*yra labai lėtas, ypatingai sunkiai sukaupia dėmesį. Nespėja padaryti kas yra užduota*); išsiblaškymas (*išsiblaškiusi, negirdi ką sakau*).

Mokinio **silpna mokymosi motyvacija**, iš mokytojo taip pat reikalauja papildomų pastangų, nes mokytojas turi ieškoti įdomių ir patinkančių mokiniui mokymosi būdų, stengtis sudominti mokinį, o tai nėra lengva. Tokiam mokiniui: „*niekas neįdomu; visiškai nenori dirbti; visiškai neturi mokymosi motyvacijos, nesistengia; niekada nieko neklausia, nuolat reikia priminti, kad dirbtų; sunku priversti dirbti*“. Todėl gana dažnai tokie mokiniai paliekami likimo valiai, nes mokytojai teisinasi, kad jei mokinys nenori mokytis - pats kaltas. Tačiau buvo ir tokių mokytojų, kurie teigė, jog jau su tokiu mokiniu apsirato ir sunkumų jis nei klasės mokiniams, nei jam nebesukelia.

Taip pat **mokytojo dėmesio, papildomos pagalbos poreikis** mokiniui, kelia sunkumų ne tik mokytojui, bet ir (mokytojo teigimu) visai klasei, nes „*labai daug dėmesio skirti reikia būtent jam, dėl to nukenčia visos klasės darbas*“ arba „*nukenčia kiti klasės vaikai, kol jam individualiai paaiškinu užduotį (laukia mūsų)*“. Dėl papildomo dėmesio skyrimo pedagogai linkę kaltinti

vaiką ir akcentuoja, kad dėl to nukenčia kiti klasės vaikai. Nors čia labiau įžvelgiamas pedagogų nelankstumas, negebėjimas produktyviai išnaudoti pamokos laiko.

Pedagogai kalbėdami apie **perdėtą mokinių aktyvumą**, dažnai jį tapatino su netinkamu elgesiu, tačiau tai nėra tas pats. Mokiniai, kurių elgesys pasižymi perdėtu aktyvumu „*pamokų metu nuolat muistosi, juda, sukinėjasi; pamiršta ką reikia daryti; hiperaktyvus, visur puola pirmasis, tik ne prie mokslų*“. Tokį mokinį ypač sunku sudrausminti ir priminti, kad reikia laikytis visiems galiojančių bendrų mokyklos taisyklių: *Jei pamokų metu dar bent suole nusėdi, tai pertraukų metu neįmanoma suvaldyti, labai išdykęs*. Mažiausiai, pedagogų nuomone, jiems sunkumų kelia mokiniai, kurių žemas žinių lygis. Dažniausiai tokie mokiniai pamokų metu sėdi ramiai, netriukšmauja, užsiima kokia nors pašaline veikla, kad tik jo mokytojas „nepastebėtų“ ir neužkalbintų. Pedagogai nuvertina šiuos vaikus teigdami, kad jie per pamokas „nesugeba nieko pasidaryti“.

Anot pedagogų, jiems sunkumai kyla dėl mokiniui būdingų mokymosi, elgesio, dėmesio, bendravimo sunkumų ir dėl to, kad pedagogas patenka į nepalankias situacijas, kurias sukelia mokinys. Nepripažįstama, kad mokytojui trūksta pedagoginių žinių, kompetencijų ir kantrybės darbui su šiais vaikais.

Mokytojų buvo klausama, kokios pagalbos jie sulaukia, ar norėtų sulaukti ugdydami elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų turinčius mokinius (žr. 13 lentelę).

13 lentelė

Kategorija „Mokytojų nuomonė apie teikiamą pagalbą ugdyme“

Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Dažnis
Mokytojų nuomonė apie teikiamą pagalbą ugdyme	Pagalbos poreikis pedagogui	Psichologo. Daugiau specialiojo pedagogo buvimo per pamokas. Mokytojo pagalbininko. Reikia psichologo pagalbos ir tėvų domėjimosi vaiku.	9
	Specialistų teikiama pagalba	Ypač džiaugiamės specialiosios pedagogės darbu. Labai padeda logopedė ir labai jaučiasi specialiosios pedagogės pagalba.	8
	Tėvų pagalba	Tėvai labai rūpinasi vaiko gerove mokykloje [...]. Tėvai labai domisi vaiko problemomis ir padeda jas spręsti. Reaguoja į mano pastabas ir siūlymus.	8
	Pagalbos stoka (specialistų, tėvų)	Nesulaukiu jokių specialistų pagalbos. Nesulaukiu. Tėvai nesidomi vaiko problemomis. Domėjimasis vaiku yra paviršutiniškas.	7

Pedagogas, dirbantis su specialiuųjų poreikių mokiniais, turi dirbti komandoje su mokykloje esančiais specialistais, mokinių tėvais. Tačiau, pedagogų teigimu, jie mažai sulaukia pagalbos iš psichologo, specialiojo pedagogo, vaiko tėvų, norėtų mokytojo padėjėjo (*Daugiau specialiojo pedagogo buvimo per pamokas. Mokytojo pagalbininko. Reikia psichologo pagalbos*

ir tėvų domėjimosi vaiku). Šių specialistų pagalbos ir konsultacijų mokytojai pageidautų daugiau. Tačiau buvo atvejų, kai mokytojams pagalba nebereikalinga, jie teigia, kad susitvarko patys.

Nors pedagogai išreiškė gana nemažą pagalbos trūkumą ugdant, EEB sunkumų turinčius vaikus, tačiau retam tenka dirbti nesulaukiant jokios specialistų pagalbos. Specialiosios pedagoginės pagalbos ugdant vaiką pedagogai daugiausiai sulaukia iš specialiojo pedagogo ir logopedo „*padeda specialioji pedagogė, logopedė (dirba su vaiku savo kabinetuose); ypač džiaugiamės specialiosios pedagogės darbu; labai padeda logopedė ir labai jaučiasi specialiosios pedagogės pagalba*“. Tėvų domėjimasis vaiku ir jam kylančiomis problemomis yra gana aktyvus. Pedagogės džiaugėsi tėvų pagalba padedant vaikams įsisavinti mokomąją medžiagą, pagalba ruošiant namų darbus, domėjimusi vaiko papildoma ugdomąja medžiaga „*mama labai domisi vaiku, stengiasi jam padėti namuose; nuolat konsultuojamės viena su kita; tėvai labai domisi vaiko problemomis ir padeda jas spręsti*“.

Dalis pedagogų teigia, kad pagalbos visiškai nesulaukia iš specialistų ir tėvų: „*šiuo metu jokios specialistų pagalbos nebesulaukiu; nesulaukiu; tėvai nesidomi vaiko problemomis; domėjimasis vaiku yra paviršutiniškas*“. Keletas pedagogų paminėjo, kad visiškai nesulaukia specialistų pagalbos, o likę pedagogai minėjo tėvų abejingumą, vaiko ugdymo(si) klausimais.

Vaikų, turinčių elgesio ar/ir emocijų, bendravimo sunkumų, ugdymo proceso sėkmė priklauso nuo to, kaip su juo dirba, elgiasi, bendrauja mokytojas, kokia elgesio kultūra diegiama klasėje, mokykloje. Pedagogai pasidalino savo darbo patirtimi, kurią naudoja šių mokinių ugdyme (žr. 14 lentelę).

14 lentelė

Kategorija „Mokytojo darbo būdai, ugdant EEB sunkumų turinčius vaikus“

Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Dažnis
Mokytojo darbo būdai	Tinkamas fizinės aplinkos pritaikymas	Sėdi prieš mokytojo stalą, o šalia yra pasodintas geras ir ramus mokinys, kuris jei reikia, taip pat paaiškina užduotį (nusirašyti neduoda). Sėdi vienas pats.	9
	Individualus darbas	Dažnai duodu jam individualias ir palengvintas užduotis [...]. Su juo darbas tik individualus. Su mergaite teigiamų rezultatų galima pasiekti tik dirbant individualiai, kai niekas jos neblaško. Dažnai pasilikame dirbti po pamokų. [...] duoti kuo daugiau palengvintų užduočių. Jis turi visada turėti darbo, nes vaikas gana gabus. Duodu papildomai rašyt, nes rašymas jo silpnoji vieta.	8
	Pagyrimai, teigiamas pavyzdys	Šiam mokiniui padeda tik pagyrimai, tada bent kiek stengiasi. Su ja galima pasiekti teigiamų rezultatų tik geruoju, tik rodant teigiamą pavyzdį, nuolat giriant. Jokiu būdu neakcentuoju jo mokymosi sunkumų [...]. [...], nes griežtumas teigiamų rezultatų neduoda.	7
	Papildomas mokytojo dėmesys	Dabar jau užtenka vien priėti ir atsistoti prie jo, tada nurimsta ir pradeda vėl dirbti. Jokių konkrečių darbo būdų nenaudoju, užtenka mano priėjimo. Trumpalaikių rezultatų duoda pokalbiai su tėvais.	4

Anot pedagogų, vaikų, turinčių elgesio ar/ir emocijų, bendravimo sunkumų, ugdymo kokybę priklauso nuo tinkamos sėdėjimo vietos klasėje parinkimo, individualaus darbo, pozityvaus nusiteikimo mokinio atžvilgiu, papildomo mokytojo dėmesio skyrimo. Didžioji pedagogių dalis teigia, kad mokinys: „*sėdi prieš mokytojo stalą, o šalia yra pasodintas geras ir ramus mokinys, kuris jei reikia, taip pat paaiškina užduotį (nusirašyti neduoda); sėdi vienas pats; sėdi pirmame klasės suole, prieš mokytojo stalą, kad iškilus neaiškumams galėčiau pamatyti ir padėti, jei reikia – nuraminti*“. Keletas pedagogų teigė, kad šiems mokiniams fizinės aplinkos pritaikyti nereikia – duoda mokiniui pasirinkimo laisvę: „*mokinys šalia mano stalo sėdėti nenorėjo, su geru mokiniu taip pat nepatiko sėdėt, tai dabar sėdi su tokiu pat kaip ir jis*“, „*dabar sėdi klasės gale, buvo pasodintas į pirmą suolą, bet jam nepatiko, nes nemato draugų*“. Pedagogai, kurie nepadeda mokiniui išsirinkti tinkamos sėdėjimo vietos klasėje, į šių mokinių ugdymą žiūri atlaidžiai. Jie nenori „apsikrauti“ bereikalingomis problemomis, pykčiais su mokiniu.

Mokytojų teigimu, su mokiniais, turinčiais elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų, geriausiai yra dirbti individualiai, nes tada mokinio neblaško pašaliniai veiksniai, vaikas labiau susikaupia, geriau atlieka užduotis: „*dažnai duodu jam individualias ir palengvintas užduotis; su juo darbas tik individualus; su mergaite teigiamų rezultatų galima pasiekti tik dirbant individualiai, kai niekas jos neblaško; tik individualus darbas duoda teigiamų rezultatų*“. Kelios pedagogės teigia, kad teigiamų rezultatų sulaukia duodamos papildomo darbo: „*stengiuosi per pamokas jį „prilaukioti“, duoti kuo daugiau papildomų užduočių; duodu papildomai rašyti*“. Papildomo rašymo užduotys (mokytojos ir mokinio interviu kontekste) šiuo atveju labiau dominuoja kaip bausmė mokiniui.

Sėkmingam darbui su mokiniu svarbu, jį pagirti, paskatinti „*jokiu būdu neakcentuoju jo mokymosi sunkumų, sukuriu ramią mokymosi aplinką, nes griežtumas teigiamų rezultatų neduoda; stengiuosi kuo dažniau akcentuoti teigiamus dalykus, kartais „nepastebiu“ jo blogo elgesio, kad neatsibosčiau savo įspėjinėjimais; su ja galima pasiekti teigiamų rezultatų tik geruoju, tik rodant teigiamą pavyzdį, nuolat giriant*“.

Taip pat teigiamų rezultatų ugdyme duoda papildomas dėmesys ne tik vaikui, bet ir tėvams „*trumpalaikių rezultatų duoda pokalbiai su tėvais; dabar jau užtenka vien priėti ir atsistoti prie jo, tada nurimsta ir pradeda vėl dirbti; jokių konkrečių darbo būdų nenaudoju, užtenka mano priėjimo*“.

Iš pokalbių su pedagogėmis matyti, kad dirbant su šiais vaikais konkrečių, išskirtinių darbo būdų ar metodų jos netaiko, o tenkinasi paprastais, tradiciniais metodais ir priemonėmis. Todėl galima teigti, kad pedagogės neieško naujovių, nepakankamai domisi šiuolaikine pedagogine sistema.

- Apibendrinus mokytojų interviu atsakymus išryškėjo 3 pagrindinės kategorijos: mokytojui kylantys sunkumai; mokytojų nuomonė, apie teikiamą pagalbą ugdyme; efektyvūs darbo būdai, ugdant mokinį, turintį EEB sunkumų.
- Išryškėjo pagrindiniai sunkumai, su kuriais susiduria pedagogai ugdydami, EEB sunkumų turinčius vaikus: netinkamas mokinio elgesys; mokinio dėmesio sunkumai; silpna mokymosi motyvacija; mokytojo dėmesio, papildomos pagalbos poreikis vaikui; perdėtas mokinio aktyvumas, žemas žinių lygis.
- Mokytojai, vertindami teikiamą pagalbą, labiausiai pasigenda pagalbos pedagogui. Didžiausias poreikis išreikštas psichologinei ir mokytojo pagalbininko pagalbai. Specialiosios pedagoginės pagalbos mokytojai dažniausiai sulaukia iš specialiojo pedagogo ir logopedo. Tėvai vaikų ugdyme yra gana aktyvūs: domisi vaikui kylančiais sunkumais, padeda jas spręsti, bendrauja su mokytoja.
- Pedagogai, apibūdindami savo darbo specifiką su vaikais, turinčiais EEB sunkumų, nepamiršo jokių naujų ar pačių „atrastų“ ugdymo būdų, kurie padėtų konkrečiu ugdymo atveju. Mokytojai pirmenybę teikia tinkamos sėdėjimo vietos parinkimui ir individualiam, papildomam darbui su mokiniu, naudoja pagyrimų sistemą, teigiamo pavyzdžio rodymą. Tai rodo, kad pedagogams trūksta žinių, gebėjimų ir kompetencijų, taikant savarankišką ir kūrybišką mokymą(si) skatinančius metodus.
- Kai kuriais atvejais mokytojų kalbėjimo maniera, elgesys, požiūris į mokinį parodė tolerancijos stygių. Mokytojos šiems vaikams dažnai „klijuoja nereikalingas etiketes“, kaltina mokinį dėl jam kylančių vienokių ar kitokių sunkumų, prieš jį nuteikinėja kitus klasės mokinius ir kt.

2.3.2.2 *Interviu su mokiniais, turinčiais elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų, rezultatai*

Apibendrinus interviu atsakymų duomenis su mokiniais, atsiskleidė teigiamas ir neigiamas požiūris į mokyklą. (žr. 15 lentelę)

15 lentelė

Kategorija „Požiūris į mokyklą“ bei ją sudarančios subkategorijos			
Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Dažnis
Neigiamas požiūris į mokyklą	Nepasitenkinimas ugdymo procesu	Kad reikia ilgai būti mokykloje (užtektų 2-3 pamokų). Nelabai mėgstu eiti į mokyklą, o ypač kai nesu pasiruošęs pamokoms, nes ne visada spėju, o tada gaunu pastabą. Labiausiai nepatinka diktantai ir rašymas. Eiti pas logopedę, nes reikia eiti į kitą mokyklos galą ir pati logopedė man nepatinka.	12
	Vengimas mokykloje esančių tam	Labiausiai nepatinka, kad erzina didieji, bet ir aš juos erzinu, nenusileidžiu. Labiausiai nepatinka tai, kad kiti vaikai mane muša. Nepatinka vienas mokinytis, nes yra „daunas“, „duchas“,	3

	tikrų asmenų	„lopas“.	
Teigiamas požiūris į mokyklą	Žaidimų, draugystės poreikis	Taip, nes čia susiradau naujų draugų [...]. [...] susitikti su draugais, žaisti. Patinka, nes ten su klasiokais žaidžiam karą, užremiam mergaičių tualetu duris ir jas ten įkalinam.	7
	Žinių poreikis	Taip, nes gali daug ko išmokti. [...] išmokstu daug ko. Patinka, nes čia galiu mokintis [...]. [...] spręsti matematiką ir lankyti šokių būrelį.	4

Mokiniamis į mokyklą patinka eiti, nes jie čia susitinka su draugais, žaidžia, bendrauja „patinka eiti į mokyklą, nes čia susitinku su draugais, keičiamės lipdukais; labiausiai į mokyklą patinka eiti todėl, kad susitinku ir galiu pažaisti su klasės draugais [...]. Kita dalis mokinių teigia, kad jiems patinka mokytis arba kokia nors viena konkreti veikla: „patinka, nes čia galiu mokintis. [...] spręsti matematiką ir lankyti šokių būrelį“. Mokiniai, kurie teigė, kad jiems patinka eiti į mokyklą, nes mėgsta mokytis, vardindami kylančius sunkumus per pamokas, paminėjo mažiau sunkumų nei tie, kuriems į mokyklą patinka eiti dėl to, kad susitinka su draugais. Mokytojos apie šiuos mokinius taip pat atsiliepė teigiamai ir minėjo, kad jiems elgesio sunkumai kyla ne nuolat.

Paprašyti pagalvoti ir pasakyti, kas nepatinka mokykloje, visi mokiniai įvardijo konkrečias priežastis. Išryškėjo dvi pagrindinės neigiamo požiūrio priežastys. Pirmoji - nepasitenkinimas ugdymo procesu (ar kuria nors viena pamoka). Mokiniai minėjo šias priežastis: „kad reikia ilgai būti mokykloje; nepatinka pamokos, nes ten reikia daug ir greit mokintis; [...] nes blogai mokinuosi ir gaunu blogus pažymius; nepatinka anglų kalba, nes reikia išmokti daug žodžių, taip pat reikia daug rašyti, o aš rašydamas pridarau klaidų“; nepatinka į mokyklą eiti todėl, kad reikia rytais anksti keltis; [...] nes nespėju per pamokas padaryt, ką liepia mokytoja; nepatinka eiti tada, kai rašome kontrolinius, arba kai reikia padaryt daug namų darbų. “. Kita priežastis – vengimas mokykloje esančių tam tikrų asmenų: „labiausiai nepatinka, kad erzina didieji [...]; nepatinka vienas mokinyš, nes yra „daunas“, „duchas“, „lopas““.

Mokinių požiūris į mokyklą atsiskleidžia ir per veiklą pertraukų metu. Išryškėjo dvi mėgstamos veiklos (žr. 16 lentelę).

16 lentelė

Kategorija „Mėgstamiausia veikla per pertraukas“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Dažnis
Mėgstamiausia veikla per pertraukas	Judri, aktyvi veikla	Susikviesti visus klasiokus ir žaisti žaidimus (gudynių, kvadratą). Kvadratą žaisti, muštis (dažniau kitus mušu). [...] dūkti lauke. Bėgioti, žaisti gudynių, kaišioti „padnioškes“, lauke žaisti kvadratą. Bėgioti koridoriais, gaudyti draugus.	9
	Pasyvi veikla	Su draugu eiti į lauką. Piešti klasėje ant lentos[...]. Sėdžiu suoloje ir valgau iš valgyklos parsineštus skanumynus.	3

Dažniausiai buvo minima judrioji veikla: „*žaisti kvadratą aikštelėje; žaisti su draugais, bėgioti po koridorius; bėgioti koridoriais, gaudyti draugus; dūkti, lenktyniauti su klasiokais, žaisti gaudynių; įkalinti mergaites tualete, gaudyti vaikus koridoriuose [...]*“. Rečiau - pasyvi veikla: „*su draugu eiti į lauką; piešti klasėje ant lentos[...]; sėdžiu suole ir valgau iš valgyklos parsineštus skanumynus*“. Mokinių elgesys pertraukų metu tiesiogiai susijęs su tuo, kiek jie turi draugų ir kaip su jais sutaria. Kalbinti mokiniai sakėsi turį mokykloje draugų: „*labai daug draugų turiu ir su jais gerai sutariu; visi klasiokai mano draugai, bet geriau sutariu su berniukais*“. Santykiai su draugais ne visų mokinių yra pastovūs, vieni teigia, kad gerai sutaria su visais, kiti - kad santykiai priklauso nuo to, kokia lydi nuotaika „*turiu draugų, sutariame gerai, bet kartais susimušame, nes jie erzina mane, o aš nepasiduodu ir apsiginu*“. Mokiniai, kurie turi daug draugų, pertraukų metu užsiima judria veikla. O mokiniai, kurie save apibūdino kaip labai ramius, nedrąsius, tylūs vaikus, teigė, kad teturi vieną (arba visai neturi) draugą klasėje ir kaip mėgstamiausią veiklą per pertraukas įvardijo buvimą lauke arba sėdėjimą klasės suole.

Judriems, nenustygstantiems vietoje mokiniams labiausiai patinka judri veikla ir buvimas tarp kitų vaikų. O mokiniams, kurie pasižymi lėtumu ir drąsos stoka, labiau patinka būti nuošalyje ir nedalyvauti mokinių susibūrimuose.

Iš mokinių buvo norima sužinoti požiūrį į pamokas, kokie sunkumai kyla pamokų metu, kas padeda juos spręsti.

Mokinių teigimu, labiausiai patinkanti pamoka – kūno kultūra „*labiausiai patinka kūno kultūra, nes tada žaidžiam kvadratą ar kitus žaidimus; [...] nes labai mėgstu sportuoti*“. Toliau sekė matematika, dailė ir pasaulio pažinimas. Trys mokiniai negalėjo išskirti, kokia pamoka labiausiai patinka ir teigė, kad mokintis nemėgsta ir per visas pamokas nesiseka. Labiausiai nepatinkančiomis ir daugiausiai mokinių neigiamų pasisakymų sulaukė dvi pamokos – matematika „*[...] kai ko nors nesuprantu, neteisingai padarau ir pasilieku po pamokų; [...] nes daug ko nesuprantu ir ne visą temoką daugybės lentelę*“ ir lietuvių kalba „*[...] nes ten reikia skaityti; nekenčiu lietuvių kalbos, nes ten reikia rašyti, o aš darau daug klaidų*“. Nemažai mokinių pasisakė ir prieš anglų kalbą. Pasaulio pažinimas ir tikyba taip pat buvo paminėtos, kaip nepatinkančios pamokos. Mokinių teigimu, šios pamokos nepatinka ne tik dėl to, kad jiems sunku suprasti mokomąją medžiagą, bet ir todėl, kad už neteisingą užduoties atlikimą laukia bausmės: palikimas po pamokų, užduoties darymas iš naujo, papildomos užduoties atlikimas.

Mokiniai ne tik įvardijo nepatinkančias pamokas bet ir sunkumus, kylančius per jas (žr. 17 lentelę).

Kategorija „Sunkumai per pamokas“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Dažnis
Sunkumai per pamokas	Rašymo sunkumai	Rašyti be klaidų. Nekenčiu lietuvių kalbos, nes ten reikia rašyti, o aš darau daug klaidų, nespėju rašyti su visais, pasimetu, pribraukau sąsiuvinyje, pridarau daug klaidų. [...] ir su rašymu yra truputį problemų. Diktantai, rašyba, skyryba, nes darau daug klaidų. Nepatinka diktantai, nes darau daug klaidų ir esu primiršęs taisykles. Nepatinka nurašyti iš knygos. Nespėju rašyt to, ką diktuoja mokytoja. Nepatinka diktantai ir kontroliniai. Man nesiseka tvarkingai rašyti ir kai reikia rašyt diktantus, blogai parašau.	9
	Įsiminimo sunkumai	Išmokti taisykles, jas pritaikyti. Išmokti mintinai eilėraščius, pasakoti tekstus. Žodžius išmokti. Nepatinka mokintis žodžius. Nepatinka spręsti uždavinius, nes pamirštu daugybės lentelę. Nesiseka išmokt žodžius. Reikia mokintis žodžius. Ne visą temoku daugybės lentelę. Nepatinka matematika, nes nemoku daugybės lentelę	9
	Sunkumai per judriąsias veiklas	Nepatinka kai reikia daug bėgti. Labai nemėgstu šokinėti per virvutę.	6
	Dėmesio sukaupimo Sunkumai	Lankstymas iš popieriaus. Nekenčiu piešti žmonių. Nepatinka, kai liepia konkrečiai ką nors nupiešti, neleidžia ką aš pats noriu. Nepatinka siūti. Nemėgstu kai reikia lankstyti iš popieriaus, nes man nesigauna.	5
	Loginio mąstymo sunkumai	Matematika – kartais nesuprantu tekstinių uždavinių. Pasaulio p. – spręsti kryžiažodžius, rebusus. Sunku nurodyti eilės seką, spręsti kryžiažodžius.	3
	Skaičiavimo sunkumai	Nekenčiu skaičiuoti. Daug ko ten nesuprantu. Nes daug ko nesuprantu.	3
	Skaitymo sunkumai	Labiausiai nepatinka lietuvių k., nes ten reikia skaityti.	1

Pamokų metu mokiniams kyla gana daug sunkumų, dažniausi – rašymo „*nesiseka rašyti be klaidų; nekenčiu lietuvių kalbos, nes ten reikia rašyti, o aš darau daug klaidų, nespėju rašyti su visais, pasimetu, pribraukau sąsiuvinyje, pridarau daug klaidų; nespėju rašyt to, ką diktuoja mokytoja; diktantai, rašyba, skyryba, nes darau daug klaidų*“ ir įsiminimo „*išmokti taisykles, jas pritaikyti; išmokti mintinai eilėraščius, pasakoti tekstus; žodžius išmokti; nepatinka mokintis žodžius, nepatinka spręsti uždavinius, nes pamirštu daugybės lentelę*“) sunkumai. Pusė mokinių teigė, patiriantis sunkumų per kūno kultūros pamoką: „*nemėgstu žaisti kvadrata, nes silpnai metu kamuolį; nesiseka mušinėti kamuolį; reikia bėgti ir aš dažnai būnu paskutinė; sunku šokti į aukštį*“

Vaikams, turintiems elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų pamokų metu kyla problemos kai reikia atlikti darbus, reikalaujančius susikaupimo „*lankstymas iš popieriaus;*

nepatinka siūti“. Taip pat jiems kyla sunkumų, kada reikia pasitelkti loginį mąstymą (kryžiažodžiai, rebusai, nurodyti eilės seką) arba tenka skaičiuoti.

Tačiau mokiniai iškilus sunkumams nepaliekami vieni, jie dažnai sulaukia pagalbos iš mokytojo, specialisto ar suolo draugo.

Vaikų teigimu, kilus sunkumams per pamoką, jie pagalbos sulaukia iš mokytojos. Visi, išskyrus vieną mokinį, teigė, kad mokytojas yra tas žmogus, kuris padeda kilus neaiškumams: *„per pamoką padeda mokytoja, kas neaišku, dar kartą paaiškina; sulaukiu pagalbos iš mokytojos, ji man paaiškina, padeda ko nesuprantu; man visada padeda mokytoja, patikrina kaip padariau užduotį, paaiškina ir tada pasidaro aišku; per pamokas man visada padeda mokytoja, prieina ir paaiškina arba liepia daryti kitą, lengvesnę užduotį; kai mokytoja dar kartą paaiškina, tada man pasidaro aiškiau*“. Mokiniai teigia, kad tokia mokytojo pagalba būna naudinga, nes po paaiškinimo jiems dažniausiai pasidaro aišku.

Vienas mokinys pagalbos sulaukia iš klasės draugo. Anot mokytojos, šis vaikas: *„visiškai neturi mokymosi motyvacijos, nesistengia, labai uždaras, niekada nieko neklausia, nuolat reikia priminti, kad dirbtų. Mokinys šalia mano stalo sėdėti nenorėjo, su geru mokiniu taip pat nepatiko sėdėti, tai dabar sėdi su tokiu pat kaip ir jis mokiniu. Norėčiau, kad mokytųsi su specialiąja pedagoge, nes jis neatitinka klasės lygio*“. Šio vaiko teigimu, jam mokytoja retai tepadeda, jis dažniausiai nusirašo nuo draugo, kad išvengtų pastabos. Iš visų analizuotų interviu, šis atvejis buvo neigiamo ugdymo pavyzdys, nes mokytoja mokiniui nesistengia padėti, nekalia mokymosi motyvacijos, palieka jį nuošalyje.

Kitas mokinys pagalbos sulaukia iš pedagogo, specialiojo pedagogo ir suolo draugo, tačiau, mokinio teigimu, jam naudingiausia yra mokytojo pagalba. Mokiniai jaučia, kada jam norima nuoširdžiai padėti, kada mokytojas stengiasi jį suprasti, rodo geranoriškumą. Tokiais atvejais ir pats mokinys stengiasi elgtis santūriau, pagarbiau.

Mokiniai, apibūdindami save, priskiria daugiau teigiamų, nei neigiamų charakteristikų (žr. 18 lentelę).

18 lentelė

Kategorija „Savęs apibūdinimas“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Dažnis
Savęs apibūdinimas	Teigiamas	Geras	11
		Draugiškas	10
		Protingas	7
		Judrus	6
		Linksmas, juokingas	5
		Paslaugus	4
	Neigiamas	Liūdnas	6
		Išdykęs	3
		Blogas	2

		Nemokša	1
--	--	---------	---

Mokiniai, turintys elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų savęs nėra linkę neigiamai vertinti. Jų savivertė gana aukšta. Apibūdinant save dažniausiai dominavo teigiamos charakteristikos: gerais save laiko 11 mokinių, draugiškais save laiko taip pat didelė mokinių dalis (10). Nors mokiniai išsakė gana daug jiems kylančių mokymosi sunkumų, tačiau protingais save laiko daugiau nei pusė mokinių.

Toks mokinių savęs vertinimas rodo, kad dauguma šių mokinių nesijaučia prastesni už kitus ir savo mokymosi, elgesio sunkumų nesureikšmina.

Tarp neigiamų apibūdinimų dažniau pasikartotoji tai, kad mokinys yra liūdnas. Tik mažoji mokinių dalis paminėjo, kad yra blogi ir išdykę, o vienas teigė esantis nemokša.

Mokinių paklausus, ar jie nerimauja dėl savo elgesio, nesėkmių mokykloje paaiškėjo, kad jie linkę nerimauti. Aštuoni iš dvylikos kalbintų mokinių teigė, kad nerimauja dėl savo elgesio. Nerimas dažniausiai pasireiškia dėl nesėkmių moksluose, dėl per didelio aktyvumo, pasyvumo ar drąsos trūkumo: „truputį nerimauju, nes galėčiau būti ir ramesnis; nerimauju, jei nespėju atlikti užduočių per pamokas; taip, nes aš blogai mokinuosi“ (žr. 19 lentelę).

19 lentelė

Kategorija „Nerimas dėl netinkamo elgesio“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginių pavyzdžiai	Dažnis
Nerimas dėl elgesio	Šeimos nerimas	Mama su tėčiu. [Mama su tėčiu. Mama visada klausia kas užduota namų darbams, patikrina kai padarau.] Brolis, mama, tėtis. Tėtis, prašo, kad mokinčiaus, o mama tik zyzia. Mama.	8
	Mokinio nerimas	Truputį, nes mokausi nelabai gerai. Labai, nes dažnai nesuprantu ką reikia daryti per pamoką, o kai padarau reikia viską nubraukti ir vėl daryt vienam pačiam viską iš naujo. Nerimauju, norėčiau, kad nereiktų prašyti niekieno pagalbos ir viską sugebėčiau padaryti pats. Galėčiau kartais ir vietoj pasėdėt, tada mažiau tepavargčiau.	7
	Mokinys nejaučia nerimo	Nė truputėlio. Ne. Ne. Ne.	4
	Mokytojos nerimas	Mokytoja. Mokytoja.	2
	Niekam nerūpi	Niekas. Niekas.	2

Taip pat mokiniai pastebi, kad dėl jų elgesio yra sunerimę ir šeimos nariai (*Tėvai, nuolat man sako „būk ramesnis“, „neprisidirbk“, „nieko nesakyk mokytojai“.* Mama. Ji visada man liepia susikaupti ir klausyti, ką sako mokytoja). Tėvų rūpestis pasireiškia ne tik pastabomis, patarimais, bet ir pagalba ruošiant namų darbus, aiškinant, kas liko nesuprasta mokykloje. Keturių mokinių teigimu, jie nepastebi savo netinkamo elgesio ir dėl to jiems rūpesčių nekyla.

Du mokiniai mano, kad jų elgesiu rūpinasi mokytoja, rūpestis pasireiškia tuo, kad „*mokytoja visada man liepia mokytis ir ramina*“. Taip pat du vaikai teigia, kad jų netinkamas elgesys niekam rūpesčių nekelia.

Norint išsiaiškinti pedagogų ir mokinių požiūrį į elgesio ar/ir emocijų problemas, bei išeitį iš situacijos, buvo paprašyta užbaigti sakinį „Problemų nekiltų, jei...“.

Dauguma mokinių dėl kylančių elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų yra linkę problemų ieškoti savyje: „*jei dar daugiau mokinčiaus; jei nepridaryčiau rašyme klaidų; jei būčiau drąsesnis; jei mokėčiau susikaupti per pamokas; jei greičiau viską daryčiau*“. Toks mokinių požiūris rodo, kad mokytojai ir tėvai vaikams dažnai įteigia, jog jis pats yra kaltas dėl jam kylančių sunkumų. Jei su mokiniu būtų dirbama neakcentuojant jam kylančių sunkumų, netinkamo elgesio, galbūt, mokinyš jų ir nepastebėtų, jaustūsi mažiau išsiskiriantis iš kitų vaikų. Likusi dalis vaikų mano, kad sunkumų išvengtų, jei sulauktų pagalbos iš tėvų, mokytojos, draugų. Jei jis nebūtų išskirtas iš klasės ir kiti mokiniai elgtūsi pagarbiai, neerzintų.

Mokytojai, atvirksčiai, buvo linkę matyti problemą ir jos sprendimą pačiuose mokiniuose, tėvuose ar kitose aplinkybėse, bet ne savo veikloje. Išryškėjo šios tendencijos: daugiausia problemų mokytojai įžvelgia pačiuose vaikuose: „*jei būtų mandagus, galvotų ką daro; jei mergaitė reaguotų į pastabas, nes yra pakankamai gabi; jei pagaliau vaikas nusileistų ant žemės ir užaugtų; pradėtų girdėti ką sakau ir ne tik norėtų išmokti, bet ir mokintūsi; nors kiek pasistengtų; jei nebesvajotų per pamokas ir kai kas neaišku klaustų, prašytų pagalbos*“. Šie mokytojų „reikalavimai“ perduodami vaikams, todėl mokiniai dažnai juos priima kaip asmenines savybes.

Mokytojai norėtų sulaukti tėvų ir mokytojo padėjėjo pagalbos, tada jų manymu sunkumų nebekiltų, nes vien mokytojo pastangų neužtenka: „*jei tėvai skirtų daugiau meilės vaikui ir jis jaustūsi saugus ir mylimas; jei tėvai domētūsi vaiku, nes vien mokytojo pastangų nepakanka; jei būtų mokytojo padėjėjas*“. Nors retai, bet kai kurių mokytojų teiginiuose atsispindėjo šių mokinių atskirties akcentavimas: „*jei tokių vaikų iš viso nebūtų; jei A. nebūtų klasėje*“. Anot šių mokytojų, problemų nekiltų, jei tokių vaikų nebūtų.

Pedagogų požiūrį į vaikus, turinčius elgesio ar/ir emocijų, bendravimo sunkumų, priklauso nuo pedagogo patirties, kompetencijų. Kuo daugiau pedagogas susidūręs su panašių vaikų ugdymo praktika, tuo jis rečiau „kratosi“ tokių vaikų, dažniau randa tinkamus ugdymo būdus.

- Apibendrinus mokinių atsakymus, išryškėjo jų teigiamas ir neigiamas požiūris į mokyklą. Teigiamas mokinių požiūris į mokyklą reiškęsi tuo, kad ėia susitinka su draugais, gali ėaisti, bendrauti ir patenkinti ėinių poreikį. Visi mokiniai buvo nepatenkinti ugdymo procesu. Kai kuriems mokiniams nepatiko visos pamokos arba konkreti pamoka, veikla (pvz. rašymas), kitiems – mokyklos, klasės taisyklės, tretiems – mokykloje esantys tam tikri asmenys.
- Pertraukų metu išryškėjo dvi mėgstamiausios veiklos – aktyvi ir pasyvi. Aktyvią veiklą mėgsta judrūs, vietoje nenustygstantys, daug draugų turintys vaikai. Ramūs, nedrąsūs, dažnai vieniši mokiniai pertraukų metu renkasi pasyvią veiklą.
- Mokinių daugumai patinka pamokos, kuriose nereikia daug ir intensyviai mokytis (kūno k., dailė). Tarp nepatinkančių dominavo pagrindinės ir svarbiausios pamokos: matematika, lietuvių, anglų kalba. Buvo ir tokių mokinių, kuriems visos pamokos nepatiko, nes jose mokinius lydėjo nesėkmės. Kai kurie mokiniai teigė, kad pamokos nepatinka ne tik dėl mokomosios medžiagos sudėtingumo ar kylančių mokymosi sunkumų, bet ir dėl to, kad už neteisingą užduoties atlikimą laukia bausmės.
- Pamokų metu mokiniams kyla įvairaus pobūdžio sunkumai, dažniausi – rašymo ir įsiminimo. Rečiau – skaičiavimo, skaitymo. Dažnai sunkumų kyla veiklose, kurios reikalauja dėmesio sukauþimo, fizinių pastangų, ištvėrmės.
- Mokiniai, turintys elgesio, emocijų, bendravimo sunkumų, apibūdindami save dažniausiai minėjo teigiamas charakteristikas, jie nėra linkę vertinti save neigiamai.
- Dėl savo netinkamo elgesio mokiniai nerimauja, jie supranta, jog netinkamas elgesys trukdo mokytis, bendrauti. Didžioji dalis mokinių jaučia paramą ir sulaukia pagalbos iš šeimos narių.
- Dėl mokykloje kylančių sunkumų daugiau nei pusė mokinių yra linkę kaltinti save. Likę – išorines priežastis (trūksta poilsio namuose, išsimiegojimo).
- Lyginant mokinių ir pedagogų siūlomas išeitis iš patiriamų sunkumų, išryškėjo tai, kad pedagogai savo veikloje problemų neįžvelgia. Anot jų, dėl elgesio sunkumų kalti patys mokiniai arba mokinių tėvai. Mokiniai dėl kylančių sunkumų kaltina save. Tokį mokinių požiūrį galėjo suformuoti pedagogai ir tėvai nuolat kaltindami vaiką ir akcentuodami jam kylančius sunkumus.
- Bendravimas ir bendradarbiavimas tarp mokytojų ir elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčių mokinių turėtų būti tobulinimas, kadangi mokiniai nejaučia pasitenkinimo ugdymo procesu ir bendravimu, o mokytojai neretai pasirenka netinkamą bendravimo su vaiku stilių ir netinkamo elgesio įveikimo būdą.

IŠVADOS

1. Elgesio ar/ir emocijų sunkumų turintys mokiniai daugumai pedagogų kelia problemų, nes trukdo bendram klasės darbui, skriaudžia kitus mokinius, reikalauja daugiau mokytojo dėmesio ir individualios pagalbos.
2. Būdingiausi ir dažniausiai pedagogų nurodomi elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčių mokinių požymiai - *dėmesio ir aktyvumo* sutrikimai ar/ir sunkumai, kurie pasireiškia nedėmesingumu, silpna mokymosi motyvacija, perdėtu judrumu. Mokiniai, kuriems būdingi *emociniai* sunkumai pasižymi uždarmu, lėtumu, nedrąsumu, nėra populiarūs tarp bendraamžių, dažniausiai neturi draugų. *Elgesio* sunkumų turintys mokiniai dažniausiai įžūliai, agresyviai elgiasi, praleidinėja pamokas.
3. Mokinių mokymosi ir netinkamo elgesio sunkumams įveikti taikomos *nepageidautino elgesio valdymo priemonės* (teigiamo pavyzdžio rodymas, pokalbiai, susitarimai su mokiniu), *individualizuojamas ugdymas*, pagal poreikius *pritaikoma fizinė aplinka* klasėje, siekiama *bendrauti ir bendradarbiauti su mokinio tėvais*.
4. Siekiant tinkamesnio mokinių, turinčių elgesio ar/ir emocijų sutrikimų ar/ir sunkumų, ugdymo, pedagogai siūlo tobulinti mokytojų, tėvų, specialistų komandinį darbą, numatant ir įgyvendinant bendrus veiklos tikslus, siūlo mokykloje plėtoti ir palaikyti pozityvaus elgesio kultūrą.
5. Mokytojai akcentuoja specialiosios, socialinės ir ypač psichologinės pagalbos vaikams, turintiems EEB sunkumų, poreikį. Pageidaujama, kad klasėje dirbtų mokytojo padėjėjas, sudarant klases būtų atsižvelgiama į specialiųjų poreikių mokinių skaičių, mokytojams būtų skirta papildomų ir apmokamų valandų individualiam darbui su vaikais.
6. Mokiniai, turintys EEB sunkumų, dažniausiai teigiamai save apibūdina. Dėl savo netinkamo elgesio mokiniai nerimauja, supranta, jog netinkamas elgesys trukdo mokytis, bendrauti. Dėl kylančių sunkumų mokiniai linkę kaltinti save. Tokį mokinių požiūrį galėjo suformuoti pedagogai ir tėvai, nuolat kaltindami vaiką ir akcentuodami jam kylančius sunkumus.
7. Kai kuriais atvejais išryškėja pedagogų neigiamas požiūris į vaikus, turinčius EES, ir į jų ugdymą. Dalis pedagogų dėl mokiniui kylančių mokymosi, elgesio, bendravimo sunkumų kaltina mokinį, jo tėvus, specialistus, siūlo šiuos mokinius ugdyti namuose ar specialiosiose mokyklose. Savo veikloje ir sąveikoje su mokiniais netinkamų būdų ar veiksmų neįžvelgia. Tai rodo, kad pedagogams trūksta žinių ir gebėjimų efektyviai organizuoti šių vaikų ugdymą, kurti teigiamą ugdymo(si) ir bendravimo aplinką.

8. Bendravimas ir bendradarbiavimas tarp mokytojų ir elgesio ar/ir emocijų sunkumų turinčių mokinių turėtų būti tobulinimas, kadangi mokiniai nejaučia pasitenkinimo ugdymo procesu ir bendravimu, o mokytojai neretai pasirenka netinkamą bendravimo su vaiku stilių ir netinkamo elgesio įveikimo būdą (netinkamo elgesio slopinimą).

Rekomendacijos, kaip keisti netinkamą mokinių elgesį

Atsižvelgiant į tai, kad nė vienas pedagogas nepateikė konkrečios mokinio elgesio valdymo, bendravimo strategijos, yra pateikiamos rekomendacijos mokytojų ir mokinių bendravimui, bei tam tikrų mokymosi sunkumų palengvinimui.

Nuosekliai naudojantis ir taikant šias rekomendacijas, jos padės mokytojui ir mokiniui atrasti nuoširdų bendravimą, palengvinti dėmesio ir aktyvumo, emocijų sunkumus, padės keisti netinkamą mokinių elgesį. Rekomendacijose sutrikimai ir sunkumai minimi tapačiai, nes tinka abiejų grupių vaikams.

Norint pakeist mokinių elgesį, pirmiausia mokytojas turi keistis pats. Hammersley, Docking, Robinson (*cit. Galkienė, 2005*) nurodė svarbiausias mokytojų savybes, kurias akcentuoja mokymosi ir elgesio sutrikimų turintys mokiniai, aptardami gero mokytojo bruožus:

- Tvirtas – gebantis kontroliuoti ir valdyti klasę, tačiau metodai, kuriuos jis taiko, negali būti despotiški, orientuoti vien tik į bausmių taikymą.
- Nešališkas ir teisingas – jeigu yra taikomas įspėjimas arba bausmė, ji turi paliesti tik tą mokinį, kuris yra „kaltas“.
- Nuoseklus – mokytojo reikalavimai nuoseklūs, aiškiai reglamentuoti.
- Draugiškas – gerai nusiteikęs, mielai pajuokauja su mokiniais, tačiau niekada netoleruoja familiarių santykių.
- Padedantis – padeda mokiniams pasiekti gerų rezultatų ir nuolat giria už jų pastangas.
- Mokantis – gerai išaiškina mokomąjį dalyką ir sudaro sąlygas mokiniams siekti progreso.
- Pasitikintis – mokytojas, pasitikėdamas mokiniais, ugdo jų orumą kartu pelnydamas mokinių pasitikėjimą.

Mokytojas turi atsižvelgti į skirtingų vaikų poreikius ir numatyti atitinkamus mokymo metodus. Siekdamas į pamoką įtraukti elgesio ir emocijų sutrikimų turintį vaiką, mokytojas privalo įvertinti jo interesus ir mokymosi ypatumus, ir, į juos atsižvelgdamas naudoti įvairių metodinių priemonių, diferencijuoti mokymo turinį, lanksčiai organizuoti darbą klasėje. Ugdytojai rūpindamiesi priimtinių elgesio modelių įtvirtinimu, turėtų atlikti pagalbininko vaidmenį, gilinti ugdytinio tarpasmeninio pasitikėjimo jausmą, vadovautis esminėmis nuostatomis bei vertybėmis, išreikštomis šiais principais (Braslauskienė, Jonutytė 2005):

- *Individualizacijos*: kiekvienas individas yra unikalus ir vertas pagarbos.
- *Empatijos*: kiekvienas asmuo turi tikėtis, kad bus suprastas.
- *Priėmimo*: kiekvienas asmuo turi teisę būti toks, koks yra, o ne toks, kokį nori matyti ugdytojas.
- *Konfidencialumo*: būtina laikytis paslapties saugojimo principo.

- *Neteisimo*: ugdytojas neturi būti teisėjas.
- *Tiesioginio nekonfrontavimo*: ugdymo procese neturi būti demonstruojamas atviras priešiškus ugdytiniui.
- *Žmogaus apsisprendimo pripažinimo*: ugdytojas turi skatinti ugdytinį savarankiškai priimti sprendimus; svarbu padėti jam išsiaiškinti netinkamo elgesio priežastis, sunkumus ir atrasti optimaliausią sprendimo variantą.

Vadinasi, ugdymo efektyvumą lemia ugdytojo ir ugdytinio tarpusavio sąveika, bendravimo ir bendradarbiavimo kultūra, ugdytinio individualių ypatumų žinojimas, jų plėtojimas teigiama linkme, stimuliuojančios aplinkos sukūrimas (Samašonok, Gudonis, Juodraitis).

Juodraitis (2003) teigia, kad agresyvaus vaikų elgesio pedagoginė korekcija neturėtų remtis baudžiamųjų priemonių griežtumu, nes tos priemonės supykdo vaikus ir padidina agresiją. Su šiuo teiginiu sutinkina ir dauguma kitų autorių: Galkienė, (2005), Brasalauskienė, Jonutytė, (2005), East, Evans, (2008) ir kt. Černius (2006) teigia, kad tokiems mokiniams trūksta savitvartos arba jie nenumato savo veiksmų pasekmių, todėl tokiems vaikams reikia daug dėmesio ir globos. Rimm (1998) teigia, jog neigiamas vaiko elgesys neturėtų likti be atsako, reikėtų iš anksto numatyti pasekmes. Nuosekliai taikomas pastiprinimas ir neigiamos pasekmės už atitinkamą vaiko elgesį aiškiai jam parodys, koks elgesys yra priimtinas, o koks ne. Minėta autorė nurodo penkias taisykles, kurios padėtų suvaldyti neigiamą vaiko elgesį:

- Kreipkite dėmesį tik į teigiamą elgesį ir visiškai nepaisykite neigiamo.
- Būkite nuoseklūs, tvirti ir nepersistenkite.
- Taikykite trumpalaikes pasekmes, antraip pasinaudosite tik nedaugeliu priemonių.
- Kalbėkite apie teigiamus vaiko elgesio pavyzdžius, bet nepergirkite.
- Pakreipkite trykštančią šių vaikų energiją konstruktyvia linkme, raskite jiems teigiamos

veiklos.

Dirbant su šiais mokiniais dažniau reikia kompensuoti sunkumų įtaką vaiko mokymosi procesui, nei koreguoti, įveikti pačius sunkumus. Teisingai mokant ir elgiantis su vaiku, jis pamažu išmoksta pats sau padėti, konkrečioje veikloje įveikti savo sunkumus. Mokant vaikus, turinčius dėmesio ir aktyvumo (hiperaktyvumo) sunkumų, reikia vadovautis tam tikromis taisyklėmis. Esant dėmesio sutrikimui, padeda tokie veiklos būdai:

- Sukurkite tinkamą mokymosi aplinką (turi dominuoti teigiamas emocinis fonas santykiuose su vaiku).
- Mokiniui pateikite tą dieną reikalingų priemonių sąrašą (mokinys galėtų turėti sąsiuvinį reikalingoms priemonėms, namų užduotims užsirašyti).

- Sumažinkite aplinkos dirgiklių poveikį mokiniui (sodinkite jį arčiau informacijos šaltinių; stenkitės visą laiką mokinį matyti ir siekite, kad mokinys matytų Jus).
- Sudarykite su mokiniu sutartis, nustatančias kokio elgesio iš jo laukiama ir kokio jis gali tikėtis įvertinimo.
- Ilgas užduotis skaidykite į smulkesnes ir pateikite palaipsniui, atsiskaitant už tarpinį užduočių atlikimą.
- Skirkite pakankamai laiko užduotims atlikti, patikrinti, rasti klaidas, ištaisyti jas.
- Padėkite mokiniui pradėti užduotį.
- Paryškinkite, pabraukite svarbiausią informaciją tekste, kurią mokinys skaito.
- Pamokų metu leiskite naudotis atramine medžiaga (vadovėliais, taisyklių, formulių lentelėmis, sakinio nagrinėjimo schemomis ir pan.).
- Prieš pradėdami aiškinti naują temą, mokiniui pateikite temos nagrinėjimo planą, svarbiausius momentus, datas ir pan.
- Mokinį vertinkite pagal programos įsisavinimą ir pastangas.

Klaipėdos psichikos sveikatos centro vaikų ir paauglių psichiatriė Ramanauskienė, pateikia rekomendacijas, *kaip sudaryti hiperaktyvių vaikų mokymuisi tinkamas sąlygas:*

Vaiką sodinti šalia mokytojo stalo. Jis turėtų sėdėti nugara į likusią klasės dalį, kad nematytų bendraklasių. Šalia pasodinti gero elgesio mokinius, pageidautina tuos, kuriuos vaikas laiko reikšmingais. Vengti trikdančių stimulų, stengtis nesodinti prie:

- šildytuvų;
- durų, langų;
- vietų, pro kurias dažnai vaikštoma.

Šie vaikai sunkiai pakelia pokyčius, todėl reikėtų vengti:

- persodinimo;
- pakeitimų dienotvarkėje;
- bereikalingų trikdymų.

Būkite kūrybiški - sukurkite izoliuotą nuo stimulų mokymosi erdvę. Tegu ji būna prieinama visiems mokiniams, kad vaikas nesijaustų atskirtas nuo kitų.

Kaip duoti užduotis?

1. Duodant užduotis žodžiu, palaikykite akių kontaktą.
2. Nurodymai turi būti aiškūs ir glausti.
3. Supaprastinkite sudėtingas užduotis, išskaidykite jas.
4. Įsitikinkite, kad prieš pradėdamas užduotį, vaikas ją gerai suprato.
5. Jei reikia pakartoti užduotį, darykite tai ramiai, "pozityviu" balsu.
6. Paskatinkite vaiką nesivaržyti paprašyti pagalbos, nes dauguma šių vaikų nelinkę jos prašyti.
7. Žinokite, kad šiems vaikams pagalbos reikia daugiau ir ilgesnį laiką negu kitiems.

8. Labai svarbu mokymosi procese išmokyti vaikus klausyti ir atlikti kitus mokymosi veiksmus.
9. Paaiškinkite vaikui užduoties atlikimo ypatybes (veiksmų eiliškumas, kiekvieno veiksmo esminiai bruožai, veiksmo svarba ir t.t.)
10. Suteikite vaikams galimybę su nauja užduotimi ar reikalavimais susipažinti ir žodžiu, ir raštu.
11. Galite reikalauti, kad vaikas turėtų kasdieninių užduočių sąsiuvinį (jei manote, kad tai reikalinga):
  - a) kiekvieną dieną tikrinkite, ar mokinys tiksliai užsirašė visas užduotis;
  - b) kiekvieną dieną tėvai ir mokytojai pasirašo, patvirtindami, kad namų darbai buvo atlikti;
  - c) tėvai ir mokytojai gali naudotis šiuo sąsiuvinio kaip kasdieninio bendravimo priemone.

Kaip hiperaktyvūs mokiniai turi atlikti užduotis?

1. Duokite po vieną užduotį vienu metu.
2. Nuolatos stebėkite ir tikrinkite. Laikykitės geranoriškos, paremiančios nuostatos.
3. Kai to reikia, modifikuokite užduotis. Pasitarkite su specialiaisiais pedagogais, kad nustatytumėte stipriąsias ir silpnąsias vaiko puses. Pritaikykite individualią mokymo programą.
4. Tikrinkite mokinio žinias, o ne dėmesingumą.
5. Duokite jam daugiau laiko atlikti kai kurias užduotis. Šiems mokiniams prireikia daugiau laiko atlikti užduotis - nebauskite už tai.
6. Netrukdykite vaiko tuo metu, kai jis atlieka užduotis, nes tai mažina, slopina vaiko dėmesį. Suraskite kitokių būdų, kaip tikrinti ir kontroliuoti vaiką.
7. Užduočių vykdymo metu stenkitės rasti galimybę vaikų poilsiui (pertraukai).
8. Jeigu yra būtina, leiskite vaikui atlikti nepriklausančias dalykui užduotis. Tai susilpnins vaiko dėmesį aplinkos dirgikliams (trukdžiams).
9. Prisiminkite, kad šiuos vaikus lengva sutrikdyti. Stresas, spaudimas ir nuovargis lengvai gali paskatinti netinkamą elgesį.

Nemažai rekomendacijų, kaip dirbti su hiperaktyviais mokiniais pateikia Giedrienė, Monkevičienė (1995) knygoje „Kodėl nemiela mokykla?“. Autorės teigia, kad mokant šiuos mokinius, svarbiausia rasti tinkamą pedagoginio darbo būdą. Jos siūlo laikytis tokių principų:

1. Stengtis sukurti ir išlaikyti teigiamus emocinius santykius su vaiku, nepaisant aplinkinius dirginančių jo savybių (atsisakyti mokinio kaip „priešo“, „trukdytojo“. Stengtis nemenkinti jo draugų akyse, bet padėti įtvirtinti kritusį jo autoritetą. Padėti mokiniui atgauti ir išlaikyti savigarbą. Nuolat akcentuoti mokiniui jo laimėjimus. Dėmesį rodyti tada, kai jis stengiasi gerai dirbti, elgtis, o ne tada, kai elgiasi blogai).
2. Gerinti mokymosi efektyvumą (tinkamas sėdėjimo vietos parinkimas. Instrukcijų, darbo etapų pateikimas ne iš karto, bet po vieną. Išankstinis nuteikimas tam tikrai veiklai. Priemonių, padedančių kompensuoti sutrikimą naudojimas: įvairios taisyklės, veiksmų sekos schemos,

pasitikrinimo tvarkos kortelės. Ramaus, intelektualaus, geranoriško draugi – padėjėjo pasodinimas šalia).

3. Naudoti humanišką skatinimo ir bausmių sistemą (skatinimas efektyvus, jei atsižvelgiama į tai, ko vaikas pageidauja: užduoti mažiau namų darbų, jei vaikas gerai dirbo pamokos metu; išleisti iš pamokos keliomis minutėmis anksčiau, pamokos viduryje leisti kelias minutes pasivaikščioti; ką nors padovanoti ir pan. O jei vaiko elgesys netinkamas, naudojamas bausmės, kurių esmė: numatyto lengvatų praradimas).

Savistabai ir kontrolei tinka įvairūs susitarimai (galima įvesti taškų, žetonų sistemą, pagal kurią mokinys lengvai orientuojasi, kuri dienos dalis, kurios savaitės dienos jam sėkmingesnės, pats pastebi, ar daro pažangą).

Lažinskienė (1999) siūlo būdus, kaip pateikti mokymosi medžiagą hiperaktyviems vaikams: dėstant naują medžiagą, naudinga suskirstyti informaciją nedideliais kiekiais; kiekvienoje pastraipoje išskirti svarbiausią mintį ir ją pakartoti kelis kartus, kreipiantis į hiperaktyvų vaiką ir užfiksuojant jo dėmesį; tarp informacijų kiekių naudinga daryti nedideles pauzes; prieš pateikiant kitą informacijos kiekį, vėl atkreipti hiperaktyvaus vaiko dėmesį, paskatinti susikaupti žvilgsniu, prisilietimu, tam skirtais žodžiais ar tiesiog pakeliant balsą, pabrėžiant svarbią informaciją. Lygiai toks pats principas galioja ir sudarant savarankiško darbo užduotis: suskirstyti jas dalimis, išskirti ir akcentuoti esminius dalykus, atskiriant juos nuo mažiau svarbių. Jei yra galimybė sudaryti atskiras užduotis arba laikytis panašių principų visiems. Taip mokydamiesi hiperaktyvūs vaikai ilgainiui mokysis skirti esminius dalykus, atkreipti į juos dėmesį ir skirti mažiau dėmesio kitoms detalėms.

Taip pat daug metodinių rekomendacijų pateikia Dervinytė-Bongarzoni, knygoje „Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vaikams. Metodinės rekomendacijos mokyklų specialistams“. Prieiga per internetą:

<http://portalas.emokykla.lt/Documents/Methodiniai%20leidiniai/SPPC/pagalbos%20galimybės.pdf>

Mokiniai, kurie pasižymi impulsyvumu, rekomenduojama:

- Padėkite šiems moksleiviams parinkti optimalų uždavinio sprendimo kelią (jie per daug pasitiki pirmu į galvą atėjusiu būdu).
- Leiskite naudotis atramine medžiaga – daugybės lentelė, įvairiomis taisyklių kortelėmis ir pan.
- Vertinkite moksleivio veiklą, jo žinias, o ne dėmesio išlaikymo gebėjimą.

Lėtas psichinės veiklos tempas.

- Iš anksto atrinkite svarbiausias užduotis, kurias moksleivis turės atlikti klasėje ir namuose.
- Dažniau duokite užduotis iš pratybų sąsiuvinių (ar mokytojo specialiai parengtų lapų), tuo sumažindami mechaniško perrašinėjimo apimtį.

- Nustatykite, kaip skiriasi laikas, per kurį šis mokinys ir vidutinis klasės moksleivis atlieka tą pačią užduotį.
- Atsižvelgdami į tai, pailginkite darbo laiką tuomet, kai negalite sumažinti jo apimties (pvz. kontrolinio darbo metu).
- Jei moksleivis nepajėgia (nespėja) rašyti diktantų drauge su kitais vaikais, rašykite juos atskirai.
- Po klausimo ar instrukcijos pateikimo duokite mokiniui daugiau laiko atsakymui, leiskite jį apgalvoti, kol atsakinėja kiti mokiniai.
- Stenkitės palaikyti teigiamus emocinius santykius su vaiku, nepaisant jo lėtumo, menko aktyvumo per pamokas.
- Palaikykite mokinio savigarbą, nuolat akcentuokite jo sėkmes, o ne nesėkmes.

East, Evans (2008) mokytojui siūlo konkrečias elgesio valdymo strategijas:

- Taikykite mokiniams suprantamus metodus, pavyzdžiui, „šviesoforą“ ar triukšmo matuoklį (kad būtų išvengta triukšmo didėjimo, mokykite mokinius kalbėti skirtingu balsu: vienaip – per grupės diskusiją, kitaip – dirbant poromis ir kt.).
- Pastebėkite, kada mokiniai elgiasi gerai, ir atitinkamai pagirkite – paskatinkite tokį jų elgesį.
- Užduotis pritaikykite atsižvelgdami į mokinių gebėjimus.
- Atidžiai skirstykite mokinius į grupes – įsitikinkite, kad vaikas, turintis elgesio, emocijų ir socializacijos sutrikimų, galės matyti tinkamo elgesio pavyzdžius.
- Per pamoką nuolat darykite pertraukėles – keiskite spartą / veiklą; atlikite kūno, proto mankštos pratimų.
- Didinkite mokinių savigarbą; aiškinkite mokiniams elgesio padarinius.
- Primindami klasės elgesio taisykles, paaiškinkite, koks elgesys nepriimtinas.
- Kur tinka, pajuokaukite, kad užgesintumėte pyktį ir išvengtumėte konfrontacijos (bet niekuomet nemenkinkite mokinių).
- Mokykite pykčio valdymo būdų; kur galima, skatinkite tėvus padėti savo vaikams.

Tamošiūnaitė (1998) teigia, kad skatinimo ir bausmių sistema reguliuoti vaiko elgesiui mokykloje ir namie turi būti:

- humaniška (vengti fizinių bausmių, ironijos, pažeminimo);
- įvairi, nuolat papildoma naujomis priemonėmis (atsisakant tokių, kurios vaikų neveikia, pavyzdžiui, dvejetų, pastabų);
- skatinimo ir bausmių formos turi būti iš anksto aptartos su vaiku ir priimtos abiem pusėms susitarus (užduoti mažiau namų darbų, išleisti keliomis minutėmis anksčiau, leisti vieną kartą neatlikti namų darbų, jei gerai parašys kontrolinį darbą);

- labai efektyvūs yra susitarimai ilgesniam laikui, kai netinkamą elgesį ar blogus rezultatus galima kompensuoti (balų, taškų, žetonų sistema);
- reikia atidžiai parinkti veiklos sritį, kurios korekcija – svarbiausias tikslas (jei neturi valios ruošti pamokų namie, tai už namų darbų paruošimą paskatinama).

Pedagogų, dalyvavusių anketinėje ir interviu apklausoje teigimu, abipusiai naudingo bendravimo ir bendradarbiavimo duoda teigiamų ir pagarbių santykių palaikymas, užduočių skaidymas dalimis, tinkamas fizinės aplinkos pritaikymas. Jei pedagogai pasiryžtų ir taikytų specialistų parengtas rekomendacijas nuosekliai, tai turėtų sulaukti palankesnių santykių su mokiniais ir geresnių mokinio ugdymo rezultatų.

Literatūros sąrašas

1. Abromaitienė, L. (2008). *Delinkventinio elgesio pedagogika*. Kaunas: KTU.
2. Ališauskas, A. ir kt. Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų įvairovės tyrimas *Specialiųjų poreikių mokinių ugdymo patirtis Europos šalyse: Tyrimo ataskaita*. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/ataskaita.pdf (žiūrėta 2011 09 03).
3. Augis, R. (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidykla.
4. Antinienė D., Ausmanienė N., Jakštys J., Lekavičienė R., Lupeikienė L., Markevičiūtė E., Tomkevičienė D., Vasiliauskienė Z., Zajančauskaitė L. (2002). *Psichologija studentui*. Kaunas: Technologija.
5. Berkowitz, L. (2007). *Aggression: its causes, consequences and control*. San Francisco: McGraw-Hill.
6. Braslauskienė, R., Jonutytė, I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijoje*. Mokomoji knyga. Klaipėda: KU leidykla.
7. Bražienė, Merkys, Piščalkienė (2007). *Socioedukacinio darbo su vaikais, turinčiais aktyvumo ir dėmesio sutrikimą, ypatumai*. http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2006~D_20060623_091406-53692/DS.005.0.01.ETD (žiūrėta 2011 09 15)
8. Bražienė, N., Mockienė, D. (2008). Agresyvių vaikų socializacijos teoriniai pagrindai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2 (18), 55-64
9. Bražienė, N., Mockienė, D., Bružienė, V. (2008). Agresija kaip specifinė vaiko elgesio forma: teorinis aspektas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 1 (17), 64-69
10. Bokemiūlis, J. (2001). *Neramus vaikas*. Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centro leidykla.
11. Corsini, R. (2002). *The dictionary of psychology*. London: Brunner-Routledge.
12. Dervinytė-Bongarzoni (2008). *Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vaikams*. Metodinės rekomendacijos mokyklų specialistams. Vilnius
13. Diomšina B., Vyčinionė D. (2002). Vaikų ir paauglių nerimo sutrikimai. *Medicina*. 4 (38), 15-21.
14. East, V., Evans L. (2008). *Vienu žvilgsniu*. Vilnius: Tyto alba.
15. Fandrem H., Sam D., Roland E. (2009). Depressive Symptoms Among Native and Immigrant Adolescents in Norway: The Role of Gender and Urbanization. *Social Indicators Research*. 1 (92), 91-109.
16. Gage, N. L. ir Berliner, D. C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma litera.
17. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

18. Gečienė J. (2008). (Red.) *Hiperaktyvių mokinių gebėjimų ugdymas*. Metodinė veikla mokytojo ir mokinio kompetencijoms ugdyti: iš mokytojų patirties. Pedagogų profesinės raidos centras. Vinius: Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija Švietimo aprūpinimo centras.
19. Geležinienė, R., Ruškus, J., Balčiūnas, S. (2008). Mokytojų veiklą, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius vaikus, tipologizavimas. *Specialusis ugdymas*, 2 (19), 45-58.
20. Giedrienė, R., Monkevičienė, O. (1995). *Kodėl nemiela mokykla?* Vilnius: Leidybos centras.
21. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. Vilnius: Alma litera.
22. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis
23. Juodraitis, A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
24. Juodaitytė, A. (2002). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas.
25. Kallay E., Tincas I., Benga O. (2009). Emotion regulation, mood states and quality of mental life. *Cognition, Brain, Behavior*. (1)13, 31-48.
26. Kočiūnas, R. (1995). *Psichologinis konsultavimas*. Vilnius: Lumen.
27. Lažinskienė, J. (1999). *Judrūs vaikai. Aktyvumo ir dėmesio sutrikimai*. Kaunas: Mažoji poligrafija.
28. Leskauskas D., Kuzmickas K., Baranauskienė B., Daškevičienė J. (2004). Kauno miesto pradinių klasių moksleivių aktyvumo ir dėmesio sutrikimo bei gretutinių psichikos sutrikimų tyrimas. *Medicina* 40 (6), 16-20.
29. LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 – 07 – 13 d. įsakymas Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas“. Vilnius.
30. Myers, D. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
31. Monkevičienė, O (2003). *Mano vaikai, priešmokyklinis vaiko ugdymas*. Kaunas: Šviesa.
32. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos*. Vilnius: VPU.
33. Palujanskienė A., Uzdila J. V. (2004). Agresija ir konfliktai mokykloje. *Pedagogika*. 73, 124–127.
34. Pivorienė R. (sud.). (2005). *Paauglys, šeima, mokykla*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
35. Proškuvienė Z.V., Zlatkuvienė V., Juškeliene R., Černiauskiene M., (2004). Vilniaus pedagoginio universiteto studentų psichoemocinė savijauta. *Pedagogika*, 5 (70), 165-168.
36. *Psichologijos atlasas*. I tomas. (2001). V, 449.

37. Pukinskaitė, R. (2002). *Eksternalių elgesio sunkumų turinčių vaikų įtaka šeimai*. <http://medicina.kmu.lt/0204/0204-12l.pdf> (žiūrėta 2011 09 12).
38. Radzevičienė, L. (1997). *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai bei jų korekcija*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
39. Radzevičienė, L. (2003). *Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, psichosocialinė raida: mokomoji knyga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
40. Ramanauskienė, T. *Hiperaktyvus vaikas*. Rekomendacijos tėvams ir mokytojams. <http://www.bendraamziai.lt/?Page=109&Vp=315&lang=lt> (žiūrėta 2011 10 07).
41. Raugalė, A. ir kt. (2005). *Vaikų ligos*. T. 4 : Infekcinės ligos, alerginės ligos, imunodeficito būklės, reanimacija ir intensyvioji terapija, vaikų elgesio ir psichikos sutrikimai.
42. Ribakovienė V. (2002). Bandžusių žudyti paauglių internalūs ir eksternalūs sunkumai. *Medicina*. 4 (38), 45-48.
43. Rimm, S. B. (1998). *Sumažėjusio pažangumo sindromas*. Vilnius: Solertija
44. Sakalauskas, G. (2000). *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras.
45. Samašonok, Gudonis, Juodraitis (2010). *Institucinio ugdomo ir adaptyvaus elgesio modeliavimas*. Monografija. Šiauliai: ŠUL.
46. Selmistraitienė, D. (1999). *Vidinės kaitos modelio taikymas dirbant su problemiškais paaugliais*. Vaikų psichologinis konsultavimas. Vilnius: Presvika.
47. Šinkariova, L. (2007). *Bendroji psichopatologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
48. Tamošiūnaitė, S. (1998). Dėmesio: hiperaktyvūs vaikai! *Mokykla*, 11 (630), 12 – 15
49. Vaičiulienė A. (2004). *Paauglio psichologija*. Vilnius: Presvika.
50. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, (2001–[2009 ...]). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
51. Žukauskienė, R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: MRU leidybos centras
52. Žukauskienė, R. (2001). *Kodėl vaikai neklauso?* Vilnius: Pedagoginis-psichologinis centras.
53. Walton, X. F. (2000). *Kaip užsitarnauti paauglių pasitikėjimą namuose ir mokykloje*. Alytus: Alytaus spaustuvė.
54. Знаков, В. В. (1990). Понимание ассоциальными подростками ситуаций насилия и унижения человеческого достоинства. Вопросы психологии .Т. 1.

Gintarė Šimkienė
**LEARNING PATTERNS OF CHILDREN
HAVING BEHAVIOURAL AND/OR EMOTIONAL DIFFICULTIES**
The Master's Degree Thesis
Summary

Theoretical analysis of pedagogical and psychological literature, performed in the thesis, revealed behavioural and/or emotional disorders and their reasons. The aim of the study was to reveal with the experience of teachers what working methods are effective in educating students having behavioural and/or emotional difficulties. A *questionnaire* survey was performed, by which it was aimed to identify what children behaviour and/or emotion difficulties do teachers face and what correction means they apply in solving problems of educating such children. Do educators have enough professional knowledge? SPSS – 17.0 software was chosen to statistically process the data and *descriptive analysis* was applied. Qualitative survey was composed by a *structural interview* with educators who teach students having behavioural, emotional, communication difficulties and by an interview with students having such difficulties themselves. Different open interview question were prepared for both groups. The data was processed by *the method of content analysis*. The survey was performed in two city and district primary schools. 123 respondents, 111 of which were primary school teachers who educate students having behavioural and/or emotional difficulties and 12 of which were students having such difficulties themselves, participated in the study.

In the *empirical* part of the study typical characteristics by which teachers recognize students having behavioural and/or emotional difficulties were examined, methods to overcome learning and inappropriate behaviour difficulties were applied, learning and communication problems of children having behavioral and/or emotional difficulties and the teachers' attitude towards these students were identified.

The most important *conclusions* of the empirical survey:

- The most common and prominent characteristics of students having behavioural and/or emotional difficulties identified by the teachers were these: *attention and activity malfunctions* and/or difficulties reflecting inobservance, weak motivation to learn, excessive mobility. Students who have typical *emotional* difficulties tend to be introverts, slow, shy; they are not popular among peers, usually have no friends. Students having *behavioural* difficulties usually act very aggressively, skip classes.

- To overcome learning and inappropriate behaviour difficulties several techniques are applied: *control methods of unacceptable behaviour* (showing positive example, conversation, agreements with the student), *individualized education*, according to the needs *adjusted physical environment* in the classroom, *communication and cooperation with parents*.

- Students having EEB difficulties usually describe themselves positively. They are worried about their inappropriate behaviour and understand that such behaviour interferes with studying and communicating. They tend to blame themselves for the emerging difficulties. Such attitude could have been formed by educators and parents who constantly blame the child and emphasize the emerging difficulties.

- In some cases, a negative attitude of educators towards the children having EES and their education is evident. Some teachers blame the student himself or herself, his or her parents or specialists for the emerging difficulties in learning, behaviour, and communication a student has and suggest teaching these children at home or in special schools. Educators do not see inappropriate methods or acts in their activities and interaction with students. This shows that teachers have not enough knowledge and skills to effectively organize education of these children and to create a positive learning environment.

Subjects: behavioural and/or emotional disorders, behavioural and/or emotional difficulties, attention and activity disorders, individualized education, communication, cooperation.